HOHOWA

Tweemaandelijks stripinformatieblad *juni / juli 2001* 118

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat tweemaandelijks verschijnt. ZozoLala is gratis voor de klanten van onderstaande stripwinkels. Verantwoordelijke uitgever: Stichting Zet.El

Excuses

Al vaker klaagden wij op deze plek onze nood over het tekort aan mannen vrouwkracht om *ZozoLala* iedere twee maanden in de winkels te krijgen. Hoewel ons dat over het algemeen redelijk op tijd lukt, is deze editie van jullie favoriete lijfblad wat later dan gebruikelijk. Overbezette agenda's, een tekort aan vrijwilligers en de drukke vakantieperiode zorgden ervoor dat we niet in de eerste week van juni uitkomen. De abonnees ontvangen hun exemplaar pas in de derde week van juni (als Tante Pos tenminste haar werk doet). Excuses hiervoor.

En of dit allemaal nog niet erg genoeg is, moeten we nog een minder prettige mededeling doen. De abonnementsprijzen voor *ZozoLala* moeten helaas omhoog. Een abonnement voor een jaar kost voortaan 24,25 gulden (BF 440), voor twee jaar wordt dat 40,– gulden (BF 725). De posterijen hebben de tarieven voor de verzending verhoogd en om uit de kosten te komen moeten we dat aan jullie doorberekenen. Dit heeft geen consequenties voor al lopende abonnementen.

In ruil voor deze noodzakelijke prijsverhoging krijgen jullie echter wel weer een lekker dik nummer voorgeschoteld, met dit keer aandacht voor een aantal vernieuwende stripmakers die wat minder bekend zijn bij het grote publiek: Jason Lutes, David B., Emmanuel Guibert en Luuk Bode.

Verder hebben we afscheid genomen van de rubriek 'De keuze van…' Daarvoor in de plaats vanaf dit nummer 'Nooit Geweten', met nutteloze weetjes over reeds verschenen strips. Reacties kunnen jullie mailen naar ons nog steeds nieuwe e-mailadres: zozolala@antenna.nl

De redactie

ALKMAAR

Bookers & Strippers
Boterstraat 19
1811 HP / 072 - 512 19 16

ALMERE

Rataplan
Grote Markt 195
1315 JE / 036 - 534 39 95

AMSTERDAM

Het beeldverhaal
Kinkerstraat 162-164
1053 EH /020 - 6855100
www.het-beeldverhaal.nl

Krasser
Tussenmeer 329
1069 DR /020 - 6191858

Lambiek
Kerkstraat 78
1017 GN / 020 - 626 75 43
www.lambiek.net

Richard
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 HX / 020 - 684 29 23

Nou moe!?!
Krugerplein 17
1092 KA / 020 - 693 63 45

Snoek
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC / 020 - 668 47 64
www.tip.nl/users/d.snoek

ANTWERPEN

Beo
Hopland 15
2000 / 03 - 233 25 36
stripwinkel.beo@belgacom.net

Buddy's
Meir 125 (1e verd.)
2000 / 03 - 232 16 31

Mekanik strip
St. Jacobsmarkt 73
2000 / 03 - 234 23 47
www.mekanik-strip.be

APELDOORN

De tweede lezer
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK / 055 - 542 72 02
www.tweedelezer.nl

ASSEN

Plok. strips en eh... dingen!
Stationstraat 1
9401 KV / 0592 - 31 32 92

ARNHEM

De noorman
Koningstraat 43
6811 DH / 026 - 442 09 09
de-noorman@planet.nl

BERGEN OP ZOOM

Gilles de Geus
Bosstraat 4 (passage)
4611 NC / 0164 - 24 74 62

BREDA

Franka
Boschstraat 10
4811 GK / 076 - 521 41 53
www.aurora-services.com/franka

BRUGGE

De Striep c.v.
Katelijnestraat 42
8000 / 050 - 33 71 12
striep@pandora.be

Brussel

Het B-gevaar
Greepstraat 15
1000 / 02 - 513 14 86

DELFT

Bul Super
Breestraat 18 - 22
2611 RG / 015 - 212 60 97

DEN BOSCH

Silvester
Snellestraat 8
5211 EN / 073 - 690 14 60
www.silvesterstrips.nl

DEN HAAG

Haagse stripshop
Wagenstraat 133
2512 AT / 070 - 363 41 15
www.stripnet.nl/haagsestripshop

Mieke's striptiek
Chasséstraat 71
2518 RW / 070 - 365 07 38

Walk in
Herengracht 13
2511 EG / 070 - 364 63 36

DORDRECHT

Sjors
Schaffersplein 1
3311 EJ / 078 - 614 20 12

EINDHOVEN

www.appo.nl

ENSCHEDE

De strip-aap
Javastraat 22
7512 ZJ / 053 - 430 52 61
www.stripaap.nl

GEEL

Alfa strip
Nieuwstraat 12
2440 / 014 - 58 43 80

GENT

Pierke
Frans van Rijhovelaan 312
9000 / 09 - 227 70 86

GOES

Het paard van Troje
Langevorststraat 2
4461 JP / 0113 - 21 46 91
www.paardvantroje.nl

GRONINGEN

Modern papier
Pelsterstraat 20
9711 KL / 050 - 313 25 21

HAARLEM

Stripwinkel Beedee
Anegang 42
2011 HS / 023 - 531 01 68
www.beedee.nl

HALLE

De stripomaan
Kardinaal Cardijnstraat 3
1500 / 02 - 356 15 89

HASSELT

Wonderland
Paardsdemerstraat 17
3500 / 011 - 22 82 00

HELMOND

De boekenwurm
Heistraat 60
5701 HP / 0492 - 59 08 83

HOORN

Het gele teken
Grote Oost 37
1621 BR / 0229 - 21 86 23

KAMPEN

De fantast
Burgwalstraat 7
8261 HJ / 038 - 332 03 25

LEEUWARDEN

De balloon express
Korfmakersstraat 1
8911 LA / 058 - 213 21 46

De rat
Voorstreek 83
8911 JL / 058 - 215 16 00

LEIDEN

Dumpie
Nieuwe Rijn 18
2312 JC / 071 - 512 64 04

Leidse stripshop
Aalmarkt 4
2311 EC / 071 - 512 18 02
www.leidsestripshop.nl

LEUVEN

Het besloten land
Parijsstraat 16
3000 / 016 - 22 58 40
www.hbl.be

Gobelijn
Mechelsestraat 35
3000 / 016 - 23 55 86
gobelijn@chello.be

MECHELEN

De stripkever
p/a Leermarkt 50.b.024
2800 / 015 - 21 76 05

MIDDELBURG

Het perron
Sint Janstraat 13
4331 KA / 0118 - 63 47 47

NIJMEGEN

De noorman
Van Welderenstraat 45^
6511 MC / 024 - 32 26 146

OOSTENDE

De striep
Paulusstraat 36
8400 / 059 - 51 54 60

ROESELARE

Willi's wereld
H. Horriestraat 20
8800 / 051 - 24 64 15

ROTTERDAM

Dick Bos
Juniolaan 2
3054 PW / 010 - 461 31 47

Donner boeken
Lijnbaan 150
3012 ER / 010 - 413 20 70

Noord
Zaagmolendrift 33
3036 HC / 010 - 466 43 68
www.striphandelnoord.com

Yendor
Korte Hoogstraat 16
3011 GL / 010 - 433 17 10
yendor@part.nl

SINT TRUIDEN

De gallïer
Beekstraat 58
3800 / 011 - 67 17 39
www.gallier.be

SCHIEDAM

't centrum
Korte Singelstraat 20a
3112 GB / 010 - 426 25 84

TILBURG

Tommy
Nieuwlandstraat 14
5038 SN / 013 - 535 83 19

TURNHOUT

Tistjen Dop
Paterstraat 96
2300 / 014 - 42 88 29
www.tistjendop.be

UTRECHT

Piet Snot
Vismarkt 3
3511 KR / 030 - 231 84 72

Strip en lektuurshop
Oude Gracht 194
3511 NR / 030 - 233 43 57
www.stripart.nl

VEENENDAAL

The drowning man
Scheepjeshof 8
3901 CV / 0318 - 561 093
www.drowningman.nl

VENLO

Bolster
Grote Kerkstraat 14
5911 CH / 077 - 354 40 69

ZWOLLE

De boekenhalte
Assendorperstraat 103
8012 DH / 038 - 422 10 77
boekenhalte@planet.nl

Emmanuel Guibert:
Stijlenvirtuoos extraordinaire

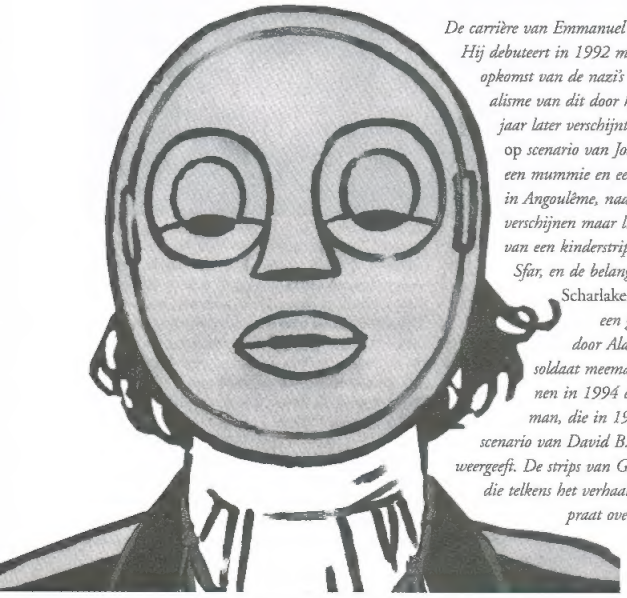

De carrière van Emmanuel Guibert (1964) verloopt heel eigenzinnig. Hij debuteert in 1992 met De bruine pest, *een geschilderd album over de opkomst van de nazi's in het Duitsland van de jaren dertig. Het fotorealisme van dit door hemzelf geschreven boek valt onmiddellijk op. Vijf jaar later verschijnt zijn tweede boek:* De dochter van de professor, op *scenario van Joann Sfar. Deze opgewekte strip over de liefde tussen een mummie en een jonge Britse bezorgt de stripmaker twee prijzen in Angoulême, naast een vrij groot succes bij het publiek. In 2000 verschijnen maar liefst vier boeken tegelijk van Guibert: twee delen van een kinderstrip* (Sardine de l'espace) *die hij schrijft voor Joann Sfar, en de belangrijkere boeken* La guerre d'Alan 1 *en* Kapitein Scharlaken. *Het helaas nog onvertaalde* La guerre d'Alan *is een getuigenis over de Tweede Wereldoorlog, verteld door Alan Ingram Cope, een Amerikaan die de oorlog als soldaat meemaakte. Guibert leerde de gepensioneerde Cope kennen in 1994 en raakte goed bevriend met de vertelgrage oude man, die in 1999 overleed.* Kapitein Scharlaken *is een strip op scenario van David B., die de leefwereld van de schrijver Marcel Schwob weergeeft. De strips van Guibert vallen op door een grote variatie aan stijlen, die telkens het verhaal op een originele manier ondersteunen. De auteur praat over zijn gepubliceerde strips, net voordat wéér een totaal verschillend project van hem verschijnt:* Zwarte olijven, *een bijbelse avonturenstrip op scenario van – wederom – Joann Sfar.*

Als ik met andere stripmakers praat, blijkt dat uw schetsboeken jaloers maken. Toch bent u een autodidact, en hebt u nergens echt leren tekenen.

"Het zit zo: ik ben heel snel vertrokken op de kunstacademie, omdat ik wilde werken. Ik bleek heel snel op mijn eigen benen te kunnen staan, en niemand vroeg me ooit naar een diploma. Heel veel striptekenaars zijn eigenlijk autodidact. Het essentiële leer je gewoon door heel veel te tekenen, door dag in dag uit jezelf te verbeteren. Ook iemand als Joann Sfar heeft al van jongsaf aan hele schetsboeken vol gekriebeld."

Uw eerste strip, De bruine pest, *heeft veel mensen met stomheid geslagen door het bijzonder geslaagde, wat nostalgische fotorealisme van uw stijl. Maar de volgende boeken,* De dochter van de professor *en* Kapitein Scharlaken *zijn weer heel anders.*

"Ik probeer met elke stijl aan te sluiten bij het verhaal. Maar een andere stijl is ook een uitdaging op zich. Ik zou niet graag vastroesten in een bepaalde stijl. Als je een strip af hebt, is het zowel rustgevend als spannend om eens iets anders te proberen."

Anderzijds lijken La guerre d'Alan *en* Kapitein Scharlaken *wat meer op elkaar.*

"Dat is juist. Dat heeft met de aard van de verhalen te maken. Kapitein *Scharlaken* en *La guerre d'Alan* zijn allebei ontstaan in het tijdschrift *Lapin*. *La guerre d'Alan* als feuilleton, en *Kapitein Scharlaken* alleen als idee, omdat we voor het zestiende nummer een katern over de schrijver Schwob hadden gemaakt, waar ik ook iets voor getekend had. De stijl van beide boeken was dus geïnspireerd door de manier van publicatie in *Lapin 16*. Ik heb de twee boeken ook tegelijk gemaakt, maar omdat *Kapitein Scharlaken* in kleur was, had ik niet de indruk

Fragment uit Guiberts bijdrage aan Comix 2000

Scène uit Kapitein Scharlaken

twee keer hetzelfde te doen. Het waren verwante projecten, maar niet helemaal dezelfde."

Hoe past u uw stijl dan concreet aan, bijvoorbeeld bij Kapitein Scharlaken?

"Voordat ik aan een strip begin, probeer ik te bedenken welke stijl het beste de sfeer en eventueel de tijd van het verhaal zou kunnen overbrengen. Voor een historisch album documenteer ik me dus een beetje. De hoofdpersoon in *Kapitein Scharlaken* is overigens duidelijk Schwob zelf. Ik hou erg van de periode waarin het verhaal zich afspeelt, dus veel hoefde ik niet op te zoeken. Daarnaast ben ik weg van enkele tekenaars uit die periode, daar heb ik ook nog wel eens naar gekeken."

Hoe vertaalt u de inhoudelijke elementen als sfeer naar een grafische stijl? Door aangepast kleurgebruik?

"Ja, maar behalve voor het oproepen van sfeer heb ik de kleuren ook gebruikt om verhaalsequenties te identificeren. Ik wou mijn kleuren niet zomaar illustratief gebruiken, ze moesten ergens voor dienen. Er zijn pagina's bij die bijna maar één kleur hebben. Dat was van meet af aan de opzet. Omdat ik wist dat *Kapitein Scharlaken* een lang project ging worden, wilde ik de zaken niet al te ingewikkeld maken voor mezelf. Ik heb dus met heel weinig kleuren gewerkt, zowel binnen één sequentie als binnen het hele album. Soms wordt een kleur door de inhoud opgedrongen, zoals bij een nachtelijke passage, maar soms is dat helemaal niet het geval. Ik wou ervoor zorgen dat niet alle scènes er hetzelfde uitzagen."

De kleuren van De dochter van de professor *en* Kapitein Scharlaken *zijn ook heel verschillend: in beide gevallen zijn er overheersende kleuren, bij* De dochter van de professor *oranje-bruin, bij* Kapitein Scharlaken *blauw-geel-rood.*

"Zo'n keuze is eigenlijk moeilijk uit te leggen. Ik denk dat ik mijn tekeningen en kleuren ook wel afstem op de persoon waarmee ik samenwerk. Ik teken op zo'n manier, dat ik

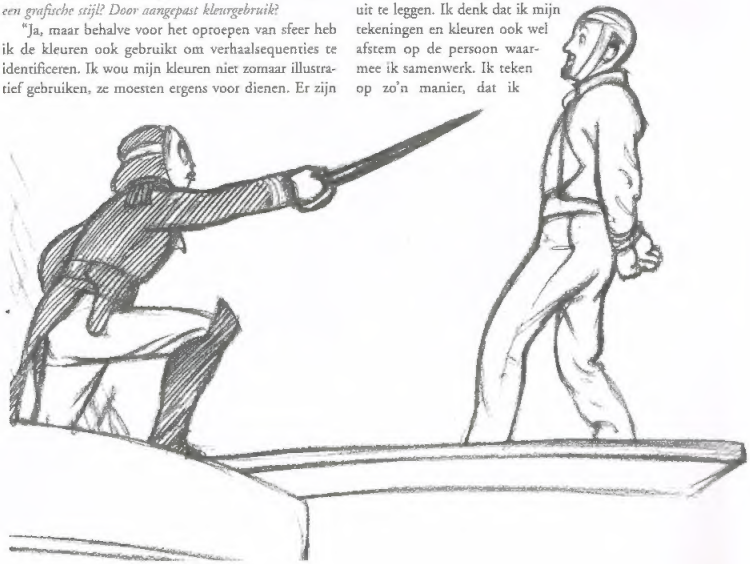

zeker weer dat de andere persoon het mooi zal vinden. Het is niet zo dat de anderen meebeslissen over de kleuren, al krijgen ze ze wel als eerste te zien. Ik heb natuurlijk geprobeerd om met mijn tekeningen zo veel mogelijk het verhaal te ondersteunen. Er is een gelijkenis tussen De *dochter van de professor* en Kapitein *Scharlaken* in die zin, dat in beide verhalen een hoofdpersoon rondloopt waarvan je het gezicht niet ziet: de mummie in *De dochter van de professor* en de kapitein in *Kapitein Scharlaken*. In beide gevallen moet je dus duidelijk maken hoe ze zich voelen zonder gezichtsexpressie te kunnen gebruiken. Voor de rest zijn de twee boeken nogal verschillend: *De dochter van de professor* is één grote choreografie. De twee hoofdpersonen zonder gezicht zijn ook heel verschillend: de mummie voelt zich minstens de helft van het verhaal heel ongemakkelijk, omdat hij terechtkomt in een wereld die hij niet herkent, ver van zijn land en zijn volk. De kapitein daarentegen heeft zijn lot in eigen handen genomen, en heeft zijn vroegere baan als bibliothecaris verlaten om kaperkapitein te worden. Zulke inhoudelijke elementen spelen allemaal mee."

In La guerre d'Alan *gebruikt u opvallend veel witte vlakken: de decors zijn vaak helemaal leeg. Dat doet wat denken aan oude foto's, maar misschien heeft u er vooral mee willen zeggen dat herinneringen nu eenmaal vaag blijven, dat de details sowieso verloren gaan met de tijd?*

"Inderdaad heeft dat vage aspect van herinneringen een rol gespeeld. Bovendien zijn het de herinneringen van iemand anders, van Alan, waardoor ik moest afgaan op wat hij me vertelde. Ik heb bewust niet geprobeerd om de tekeningen zo goed mogelijk te documenteren, ook al omdat ik bang was dat ik op die manier Alan zelf te veel met zijn neus op zijn verleden zou drukken. Ik liet mijn tekeningen altijd eerst aan hem zien als ik ze af had, en de schrik om ongewenste beelden weer op te graven heeft dus ook meegespeeld. Alleen als ik zelf een heel duidelijk beeld voor ogen kreeg terwijl hij me zijn herinneringen vertelde, heb ik zo'n gedetailleerd decor toch gebruikt. Maar dan gaat het duidelijk over mijn invulling van zijn herinneringen, die ik helemaal niet aan de werkelijkheid getoetst heb. Zo speelt een scène in *La guerre d'Alan 1* zich af in het station van Chicago. Ik zag het verhaal dat Alan daarover vertelde voor me als een jungle van rails, zonder gebouwen in de buurt, met af en toe een reusachtige voorbijrijdende trein. Zo heb ik het dus ook getekend. Overigens is die tekenstijl met veel wit ook geïnspireerd op oosterse tekentechnieken, waar ik erg van hou."

U heeft in Lapin *eerst enkele kleine anekdotes van Alan Cope verteld, voordat u zijn oorlogsverhaal in feuilletonvorm begon te vertellen. Wat heeft u ertoe aangezet om Cope's levensverhaal te gaan vertellen?*

"Heel eenvoudig het feit dat hij zulke boeiende dingen vertelde. Ik was zo door zijn verhalen gegrepen dat ik ervan uitging dat ook andere mensen ze wel eens boeiend zouden kunnen vinden. Zijn oorlogsverhaal kwam al snel naar voren, omdat ik tot de eerste generatie behoor die geen oorlog meer heeft meegemaakt. Zoiets indrukwekkends door te vertellen aan andere mensen die geen oorlog hebben meegemaakt, leek me uiterst zinvol. Het was bovendien heel bijzonder om een heel goeie verteller zelf over die periode aan het woord te kunnen laten."

Hebt u nog veel aan Copes verhaal moeten redigeren?

"Dat wel. De tekst die je ziet, zijn wel Alans woorden zoals ik ze op band heb opgenomen. Maar na enkele jaren had ik zoveel bandjes met verhalen van Alan over de oorlog, dat het een titanenwerk was om de fragmenten in de juiste volgorde te ordenen, en te selecteren welke tekst ik uiteindelijk het best kon gebruiken."

U schrijft nu ook scenario's voor Sardine de l'espace, *een kinderstrip getekend door Joann Sfar.*

"Jazeker, er zijn er drie verschenen, en het is de bedoeling dat er twee per jaar blijven verschijnen. Ik schrijf veel scenario's voor kinderen, niet alleen voor *Sardine de l'espace*, maar ook verhalen die ik ooit zelf nog wil tekenen of met een andere tekenaar wil uitwerken. Ik schrijf vooral voor kinderen, omdat dat altijd een kinderdroom van me geweest is, en ik op die manier iets van mijn eigen gelukkige jeugd kan overdragen."

Gert Meesters

Un de mes camarades était un hillbilly très sympa des montagnes de l'OZARK qui avait passé toute sa vie pieds nus.
Ça lui faisait très très mal de mettre des chaussures.

Opvallende witte vlakken in La guerre d'Alan

ISAAC!, PRENDS TON BOUC, TON BOUC UNIQUE ET VA LE SACRIFIER EN L'HONNEUR DE L'ETERNEL.
Maître, je vois le bois pour l'autel, mais quelle bête va-t-on sacrifier ?
L'Eternel y pourvoira, bouc.
NON!

Fragment uit Sardine de l'espace

Het laatste oordeel

Berlin 1: City of stones

Jason Lutes

Uitg. Drawn & Quarterly; 209 pl.; zwart-wit; slappe kaft; $15,95 (import)

Zelden is een comicserie zo gehyped in de Amerikaanse pers als *Berlin* van Jason Lutes. De 'most sophisticated work of historical fiction in the medium' en 'a comic of impressive scope' zijn slechts twee van de vele juichende commentaren waaruit de uitgever kon kiezen om de kaft van de inmiddels verschenen eerste bundel *(City of stones)* mee op te sieren. Vaak is de lezer na zo'n collectieve ophemeling wat sceptisch. In het geval van *Berlin* niet geheel ten onrechte. Want hoewel het een van de betere strips van de afgelopen jaren is, is het nog niet de instant-klassieker die veel media er al van hebben gemaakt.

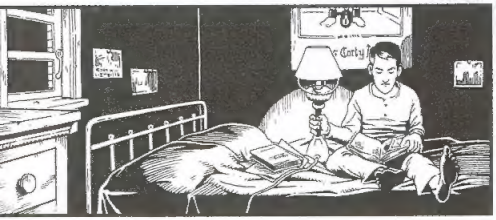

Berlin verhaalt van het leven van gewone mensen in de Duitse hoofdstad aan het eind van de jaren twintig. Hoofdpersonen Kurt Severing, Marthe Müller en Gudrun Braun zijn getuige van de veranderende wereld om hen heen. De Weimar-republiek staat op instorten, zowel communisten als nationaal-socialisten prediken de revolutie. Langzaam loopt het politieke conflict op. De hoofdpersonen merken dat zij zich niet kunnen onttrekken aan wat er zich om hen heen afspeelt.

Kurt en Marthe zijn allebei afkomstig uit de middenklasse en slaan de gebeurtenissen in de straat in eerste instantie nog met afstand gade. Gudrun is een arbeidster en komt er eerder dan de andere hoofdpersonen achter dat ze geen andere keuze heeft in het conflict dan zich te laten meeslepen door de maalstroom van gebeurtenissen om het hoofd boven water te kunnen houden.

Lutes schetst een mooi beeld van Duitsland in het interbellum: het onverwerkte oorlogstrauma, de onafwendbare opkomst van de bruinhemden, het antisemitisme en de klassenstrijd verweeft hij op een vloeiende manier in zijn verhaal. De hoofdpersonen in het verhaal lijken allemaal van vlees en bloed. Ze praten en handelen volkomen geloofwaardig.

Jammer dat het sterke scenario van *Berlin* wordt aangevreten door de stijve lettering. Het iele handschrift van Lutes staat houterig in de pagina's en leidt daardoor af van het verhaal. Ook is het tekenwerk van Lutes niet overal even sterk. Hij is wat Amerikanen noemen een klare-lijntekenaar, maar die benaming past niet bij Lutes' gedetailleerde tekeningen en veelvuldig gebruik van arceringen. Los daarvan is zijn stijl niet overal even stijlvast. Zijn figuren kloppen soms van het ene op het andere plaatje anatomisch ineens niet meer, wat onverzorgd en amateuristisch oogt.

Desalniettemin is Lutes een groot talent. Hij heeft een goed gevoel voor compositie. Zijn paginaopbouw is sterk en zijn vondsten om de ene scène in de andere te laten overgaan zijn veelal briljant. Zo verandert hij soms simpelweg het gezichtspunt om een scène door iemand anders op een andere manier te laten beleven.

De nog te verschijnen twee volgende delen van *Berlin* handelen over de periode tot aan Hitlers machtsovername in 1933. Als Lutes zijn onmiskenbare kwaliteiten wat verder uitbouwt, zullen de al geuite superlatieven voor zijn strip alsnog van toepassing zijn.

Hans van Soest

Korrigans 1: De kinderen van de nacht

Civiello & Mosdi

Uitg. Blitz; 46 pl.; kleur; slappe kaft; *f* 19,95/BF 400

In de serie *Kiem van de waanzin* toonde de tekenaar Civiello al zijn getalenteerde kunnen. Ook in zijn nieuwe serie *Korrigans* zijn zijn superrealistische schilderijtjes vermengd met sprookjesachtige beelden een lust voor het oog. Heldere, bijna fotografische gezichten worden afgewisseld door Tolkienachtige landschappen inclusief Magic-cards invloeden. De beelden zijn prachtig vormgegeven in wisselende bruintinten.

Het verhaal is helaas minder hoogstaand: het meisje Luaine reist met haar familie door het donkere Ierland van het jaar elfhonderd. Woeste bergen, diepe kloven en vreemde wezens bevolken deze sinistere wereld. De regen striemt neer op het verkleumde reisgezelschap en de oude kar bezwijkt onder een steenlawine. Een lawine veroorzaakt door kwaadaardige wezens in dienst van een hogere duistere macht. De moeder en opa van Luaine worden gevangen genomen en meegevoerd naar het monster dat hun geestelijke vermogens wegzuigt. Luaine wordt opgevangen door kabouterachtige wezens, de *Korrigans.* Het is de nacht van Samain, waarin de doorgangen tussen onze wereld en de wereld van de goden opengaan. Dat belooft niet veel goeds: oorlog, bloederige strijd en veel ellende.

Tekeningen en inkleuring in deze strip laten duidelijk het vakmanschap van Civiello zien. Maar dit kan de kwaliteit van *Korrigans* slechts ten dele redden. Het verhaal blijft een te simpele geschiedenis van de strijd tussen goed en kwaad. Hobbits, de Nelwyns uit de film *Willow,* of Korrigans, eigenlijk verschillen ze niet zoveel van elkaar. Scenarist Mosdi, eerder verantwoordelijk voor de series *Xoco* en *Dodeneiland,* weet de fantasy-clichés nergens te ontstijgen. De vertaling rammelt bij tijd en wijle. Termen als: het jaar duizend honderd, zijn verwarrend. Een album voor wie dol is op mooi getekende elfen, bossen en monsters, maar dat helaas meer van hetzelfde biedt. *Korrigans* is een van de vele spectaculair getekende stripboeken waarvan alleen het tekenwerk interessant is.

Karin van Wylick

De gesel gods 1: Morituri te salutant

Mangin & Gajic

Uitg. Talent; 48 pl.; kleur; harde kaft; *f* 37,50 / BF 750

De naam van het genre zegt het al: in fantasy kunnen de makers hun verbeelding de vrije loop laten. Niets is te gek en historische feiten zijn er niet om correct te gebruiken, maar materiaal om vrij mee te spelen. Die vrijheid grijpen scenarist Valérie Mangin en tekenaar Aleksa Gajic met beide handen aan, gezien het bizarre thema van *De gesel gods*. Zij verplaatsen de strijd tussen het Romeinse rijk en Attila's woeste Hunnenleger doodleuk naar de ruimte en toekomst. De jonge Attila ligt overhoop met zijn vader, de vadsige koning Rua. Rua wordt door zijn priesters voor het blok gezet. Na een offer van een dozijn vrouwen voor de godin 'Kerka de prachtige' blijkt een vrouw nog te leven. Dat moet wel de reïncarnatie van de godin zijn, maken de priesters het volk wijs. Rua is vanaf dat moment ondergeschikt aan deze godin, die aanvankelijk een marionet van de priesters is. Kerka sluit een pact met Attila en samen zullen zij de bloeddorstige Hunnen in toekomstige delen naar een glorieuze toekomst leiden.

De onwaarschijnlijke combinatie van priesters, keizers met toga's, pompeuze neoclassicistische architectuur en high-techwapentuig is niets nieuws. Don Lawrence deed het bijvoorbeeld al in *Trigië*. De manier waarop de blonde keizerzonen het rijk Trigië verdedigden tegen vijanden met spleetogen leidde destijds al tot bezorgde blikken bij moraalridders. In *De gesel gods* worden cryptofascistische thema's nog schaamtelozer gepresenteerd. De verheerlijking van keizerlijke kracht neemt ongekende vormen aan en de aloude goed-fout verdeling is voor de lezer verwarrend. Is de bruut

Attila, die op de laatste pagina als peptalk tegen zijn 'legioenen' brult: "We zullen alle planeten van de Orbis vernietigen of onderwerpen! Niets kan ons nog tegenhouden! We zullen de meesters van het universum zijn!" nu de goederik? Noem me ouderwets, maar ik heb moeite om me te identificeren met zo iemand.

Een scenarist als Jodorowsky doet in Metabaronnen in feite niets anders, maar bij hem geven de ironische ondertoon van dialogen en commentaarteksten het bombast van intergalactisch geweld nog een relativerende humor. In het bloedserieuze *De gesel gods* is daar echter geen sprake van. Het koningsdrama is getekend in de bekende, vette realistische stijl met de spectaculaire kitsch-inkleuring die tegenwoordig vaste prik is. Liefhebbers van het genre zullen dan ook geen boodschap hebben aan bovenstaand moralistisch gezeur. Zij kunnen volop wegdromen in een gewelddadige wereld vol gespierde helden en willige, schaars geklede vrouwen en komen in *De gesel gods* dus ruimschoots aan hun trekken.

Gerard Zeegers

Video Inferno

Risso & Trillo

Uitg. Prestige; 94 pl.; slappe kaft; *f* 13,95 / BF 260

Uitgeverij Prestige is een nieuwe speler op het bord en zoals gebruikelijk bij startende stripuitgevers gaat het bedrijf voortvarend van start met een snel uitdijend fonds. Een interessante titel in dit stripgolfje is *Video Inferno*, het resultaat van de samenwerking tussen veelschrijver Carlos Trillo en tekenaar Eduardo Risso, een typisch product van de Spaanse school (klare lijn voor modetekenaars & doodstraf op rasteren).

Met zijn verhaal haakt Trillo handig in op de trend van het occulte, die sinds het einde van de vorige eeuw weer geheel salonfähig is. Een privédetective raakt door de moord op zijn zakelijke partner betrokken bij een prestigestrijd tussen bovenaards Goed en Kwaad, en moet dat uiteindelijk met de dood bekopen. Het klinkt clichématig en dat is het op het eerste gezicht ook. Aan de getormenteerde vrouwen, motsige detectives en ongure rechercheurs heeft Trillo echter enkele verrassende vondsten gekoppeld. Het slagerswerk voor de Boze wordt verricht door kindertjes in de aanminnige leeftijd, de strijd tussen Goed en Kwaad wordt vooral gestreden met behulp van moderne communicatiemiddelen als tv, video en computer en het verhaal eindigt doordat de Boze en het wel erg pragmatische Goede zeer modern een gevechtspauze inlassen. Zonder ook maar een moment moeilijk te doen, brengt Trillo op die manier subtiel een extra laag aan. Slechts af en toe wordt door de terugkerende plaatjes van een zich schaapachtig vergapend publiek een meer algemene strekking gesuggereerd. Het gaat hier niet alleen over een strijd tussen bovenaardse machten, maar evenzeer over het gemak waarmee mensen zich laten manipuleren door en zich vergapen aan glitter en oppervlakkigheid. *Video Inferno* kan even gemakkelijk gelezen worden als een naargeestige, occulte thriller of als een commentaar op de moreel gemakzuchtige moderne maatschappij.

Het werk van Risso sluit goed aan bij de bedoelingen van de scenarist. De tekenaar heeft met verstand van zaken naar het werk van Muñoz gekeken en de verworven inzichten goed benut. De moderne occulte parabel van Trillo – hoe zwart ook – vereist de harde, strakke vormgeving van het computertijdperk en aan die voorwaarde komt de tekenaar tegemoet zonder dat de tekeningen aan vaart en expressie inboeten. Zelfs de schaduwpartijen lijken gebakken in de Castilliaanse zon maar verliezen hun dreigende werking niet. Een sterk album.

Jef Nieuwenhuis

Western

Rosinski en Van Hamme

Uitg. Le Lombard; 64 pl.; kleur; slappe kaft; *f* 13,95/BF 250

Bijna alles wat scenarist Jean van Hamme aanraakt, verandert in goud. Elke serie waar hij aan meewerkt wordt een kaskraker (*XIII, Largo Winch* en *Thorgal*) en ook de one-shots (zoals *Bloedbruiloft*, samen met Hermann) vliegen de winkels uit. Van Hamme is typisch een auteur die precies weet wat het gros van het strippubliek wil. Critici reageren meestal zuur op zijn commerciële verhalen, omdat het lijstje ingrediënten dat een bestseller nodig heeft, altijd compleet aanwezig is. Het doorprikken van die 'geef-het-publiek-wat-het-wil-strategie' is makkelijk, maar zinloos. Even later zie je in de hitlijsten dat het boek toch weer alle verkooprecords breekt.

Tegenwoordig wordt de markt voor genrestrips overvoerd met middelmatig getekende en extreem voorspelbare verhalen. Er is een leger jonge scenaristen dat hetzelfde lijstje naast hun computer heeft liggen als Van Hamme, maar toch lukt het hen niet dezelfde kwaliteit en verkoopcijfers te halen. Aan de uitgaven zelf ligt het niet. Die zijn vaak in harde kaft, op prima papier, en vallen niet meer van ellende uit elkaar, zoals vroeger nog wel eens het geval was.

En ook de promotie is intensiever geworden. Dat merkte je aan *Bloedbruiloft*, de nieuwe *Asterix* en ook bij *Western* krijg je als journalist een fraai, glossy dossier toegestuurd.

Altijd handig, een beetje achtergrondinformatie, maar dit keer glibbert het papier je uit de handen van alle loftuitingen over Van Hamme en Rosinski. *Western* is geen gebeurtenis maar een 'fenomeen'; het is 'de eerste stripsensatie van het derde millennium'; 'Jean van Hamme heeft dit fresco, dat aan de eenvoudige mensen van het Westen is gewijd, gecomponeerd als een symfonie' en 'Alleen Rosinski bezat voldoende spankracht en bezieling om een bescheiden menselijk avontuur in het onstuimige Wilde Westen in cinemascope neer te zetten'. En zo gaat het nog een paar pagina's door met kleffe interviews, die je geen andere kijk geven op de auteurs (wat is nu toch verdorie hun geheime ingrediënt?!), maar ze juist degraderen tot succesvolle, burgerlijke mannen die bijna met pensioen kunnen, maar nog een keer een glorieus boek willen uitbrengen. En nu eens iets heel anders, namelijk een western in plaats van fantasy of spionage.

En natuurlijk beheersen ze het idioom van dat genre ook tot in de perfectie. De opening doet denken aan Sergio Leones *Once upon a time in the west* met de aankomst van een trein. De rijke veeboer Ambrosius van Deer komt samen met zijn dochter Cathy aan in Fort Laramie. Hij gaat op zoek naar een verloren gewaande neef, maar laat daarbij het leven. De dochter is getuige van haar vaders dood, als hij de vermeende Edwin van Deer vindt. Jaren later duikt er een geheimzinnige, eenarmige jongeman op en alles wijst erop dat Cathy eindelijk haar enige familielid heeft teruggevonden.

Western is zowel een rauwe cowboy-strip met veel geschiet en bezoek aan de saloons, als een familie-epos over twee eenzame, zoekende mensen. Hoezeer het boek ook voldoet aan allerei genre-wetmatigheden, aan alles is te merken dat Van Hamme, maar ook Rosinski er zin in hadden. Rosinski houdt vast aan een sobere variant van zijn *Thorgal*-stijl. Vooral zijn spaarzaam gebruik van bruin en groen en zijn virtuoze witaccenten, waarmee hij de aandacht van de lezer stuurt, pakken goed uit. Ook heeft hij dit keer een paar schilderijen ingevoegd, maar die had hij beter in zijn atelier kunnen laten liggen. Rosinski is een verdienstelijk hobby-schilder, maar zal buiten de stripwereld geen hoge ogen gooien met zijn realistische doeken. *Western* is alles wat het belooft te zijn: een prima westernverhaal, waarin Rosinski en Van Hamme weer eens op dreef zijn zoals ze in Thorgal al lange tijd niet meer waren. ***Gerard Zeegers***

De Dragz 1: Aaaargh! Indringers

O'Groj & Corcal

Uitg. Dupuis; 46 pl.; slappe kaft; *f* 6,50 / BF 119.

Uitgeverij Dupuis is in 2001 begonnen met de lancering van maar liefst vijf nieuwe kinderseries. De meest sympathieke van deze nieuwkomers is waarschijnlijk *De Dragz*. Niet alleen de humor is aparter in deze strip, maar ook de personages. Deze gagserie over twee draakachtige monsters siert al enkele jaren de pagina's van het weekblad *Robbedoes* (althans, wat er nog van dit blad over is). Het heeft vijf jaar geduurd voordat deze serie met een album werd beloond en dat is niets te vroeg.

Tal van vreemde situaties dienen zich in *De Dragz* aan. Bijna altijd draaien die om de problemen die vader en zoon Dragz met hun woning hebben. De huizen die ze aangesmeerd krijgen van hun makelaar, variëren van een dinosauruslijf tot de schelp van een slak. Ook andere huiselijke problemen passeren de revue, zoals een groep termieten als onderburen in een boomhut en levende bakstenen die, wanneer ze volwassen zijn, naar warmer oorden trekken.

De vele absurditeiten die schrijver Corcal aanvoert zijn ook terug te zien in een andere Dupuis-serie van zijn hand, *De Zorillas*. Het thema is hetzelfde, alleen de setting en de personages zijn anders. Corcal heeft zich als nieuwkomer op stripgebied al meteen een heel eigen en originele manier van schrijven aangemeten. Dit zorgt voor een prettige vernieuwing in *Robbedoes*, dat nog steeds door de 'Cauvin-humor' wordt gedomineerd.

De eenvoudige tekenstijl van O'Groj is eveneens een goede afwisseling met de klassieke *Robbedoes*-stijl. Zijn ogenschijnlijk kinderlijke manier van tekenen geeft een extra komisch effect aan de vele monsters en gedrochten die de pagina's van *De Dragz* bevolken. *De Dragz* is de eerste publicatie van deze Franse tekenaar die in het Nederlands verschijnt. Het Franstalige publiek heeft al eerder met zijn werk kennis kunnen maken. O'Groj publiceert al vanaf 1986 in diverse Franse bladen (*A Suivre*), *Circus* en bij Casterman zijn in het Frans twee albums van hem verschenen.

Kortom, er is een leuke en originele gagstrip aan het Dupuis-fonds toegevoegd. ***Bas Schuddeboom***

Otto Graniet 1: Drama op de Rotsen

Franco Saudelli

Uitg. Prestige; 84 pl.; zwart-wit; slappe kaft;
f 13,95 / BF 260.

Italië geniet als stripland bekendheid door het werk van kwaliteitsauteurs als Pratt, Manara en Martotti, maar kent daarnaast ook een bloeiende traditie op het gebied van de pulpstrip. Deze zogenoemde *formata Bonelli* – genoemd naar de uitgever die vanaf de jaren vijftig strips als *Tex Willer* en *Martin Mystere* uitgaf – verschijnen op klein formaat, met een omvang van 96 zwartwitpagina's in een maandelijkse frequentie. Tekenaars als Manara en Franco Saudelli zetten vaak hun eerste schreden in dit wat meer populistische genre. Laatstgenoemde werkte bijvoorbeeld aan series als *l'Uomo di Wolfland* en *Dylan Dog*, om zich vanaf eind jaren tachtig vooral toe te leggen op *La Bionda*, een bondagestrip over een blonde dievegge. Daarnaast maakte hij voor het stripblad *Orient Express* een aantal afleveringen van detective *Otto Porfiri*, die nu in twee delen als *Otto Graniet* in het Nederlands worden uitgebracht. Het eerste deel bevat vier verhalen van elk zo'n 22 pagina's. Hoewel *Graniet* wat uitvoering betreft ambitieuzer is dan het merendeel van de Bonelli-strips, blijft het typische pulp die de vaste formule van de hardboiled-detective volgt. Elk verhaal opent met een opdrachtgever die Graniet vraagt om een mysterie op te lossen en eindigt met een verrassende ontknoping. Op de tussenliggende pagina's volgen we onze held in zijn tocht door een donkere wereld vol seks, slechtheid en sensatie.

Dankzij de vaardige en verzorgde tekenstijl van Saudelli ontstijgt *Otto Graniet* toch het niveau van de *trash*. Met een heldere en elegante penseelstreek, die een tikje aan die van Manara doet denken, weet Saudelli op efficiënte wijze figuren en decors neer te zetten of de suggestie van actie weer te geven. Hierdoor ontstaan heldere, leesbare pagina's met vele fraaie prentjes. Het is dan ook jammer dat de scenario's van de *Graniet*-verhalen nogal rammelen. De spanningsopbouw laat meestal te wensen over. Graniet holt van de ene achtervolging naar de andere, zonder dat het bij een eerste lezing duidelijk is wat er nu exact aan de hand is, terwijl de ontknoping volledig in de slotpagina's wordt gepropt. Daarnaast hebben de verhalen niet de broeierige sfeer waar het hardboiled-genre het meestal van moet hebben. Saudelli suggereert dat er aan het leven van de keurige opdrachtgevers van Graniet een 'duistere kant' zit, maar doet dit enkel door het plompweg te stellen: iemand *is* gewoon pervers of een satanist of een pornograaf, zonder dat verder in karaktertekening te motiveren. De personages blijven hierdoor tweedimensionaal – en vooral saai. Hitchcock heeft eens gezegd dat de kwaliteit van een thriller voor 99 procent afhankelijk is van de kwaliteit van de slechterik die erin voorkomt – jammer genoeg zijn geloofwaardige schurken in *Otto Graniet* ver te zoeken.

Yasco Horsman

Speechless

Peter Kuper

Uitg. Top Shelf; 106 pl.; harde kaft;
kleur; $19,95 (import)

De ambachtelijke stripmaker versterkt en bestendigt de eigenschappen van de strip als vorm. Diegenen die de strip als medium gebruiken, als een manier om een boodschap over te brengen, zullen daarentegen de uiterste grenzen beproeven, oprekken en negeren. De Amerikaan Peter Kuper is een duidelijk voorbeeld van een stripmaker die zich doelbewust in de marge van het medium beweegt. *Speechless* is geen volledige, maar wel een representatieve bundeling van zijn werk en geeft een goed beeld van zijn pogingen nieuwe wegen te banen. Zijn werk wordt sterk bepaald door twee drijfveren: zijn liefde voor de stad New York en zijn politiek engagement. De combinatie levert heftige beelden op van een jungleachtige samenleving waarin alles op fascinerende wijze mogelijk is, maar waar men ook van beangstigend weinig zeker kan zijn. Kupers aandachtsgebied beperkt zich niet tot strips alleen. Ook de cartoon rekent hij tot zijn werkterrein. Bovendien bevat *Speechless* talloze voorbeelden van *covers* die hij voor toonaangevende Amerikaanse bladen maakte. Het zijn compacte, veelzeggende illustraties die bijna als collages bekeken moeten worden. Voorkomende personen zijn symbolen die de boodschap moeten versterken en ondersteunen. In zijn strips daarentegen staan mensen centraal. Typerend voor het werk van Kuper is echter dat de omgeving van zijn personages in strips nooit het decor vormt, maar medespeler in het drama is.

Al die heftigheid wordt onderstreept door het materiaalgebruik en de vormgeving. Kuper schuwt het grote gebaar niet en evenals zijn illustraties en cartoons zijn zijn stripplaten gevuld en dikwijls overdadig. De stripmaker maakt bovendien vaak gebruik van warme kleuren met een voorkeur voor tinten rood, oranje en geel.

De talloze voorbeelden van zijn werk in *Speechless* gaan vergezeld van teksten van Kuper over uiteenlopende onderwerpen als de politieke strip, zijn buitenlandse reizen en de rel rond Michael Diana. Vooral daar waar zijn opvattingen over strips aan de orde komen, is Kuper als schrijver interessant. *Speechless* is echter vooral aan te raden als kennismaking met het werk van een getalenteerde stripmaker met afwijkend opvattingen over het medium.

Jef Nieuwenhuis

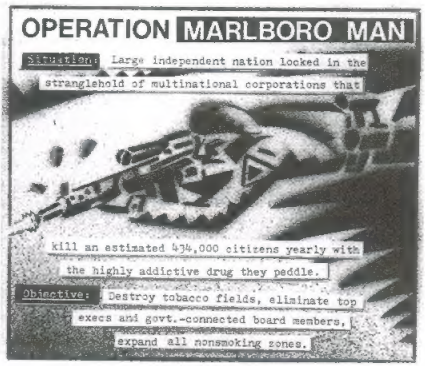
OPERATION MARLBORO MAN
Situation: Large independent nation locked in the
stranglehold of multinational corporations that
kill an estimated 434,000 citizens yearly with
the highly addictive drug they peddle.
Objective: Destroy tobacco fields, eliminate top
execs and govt.-connected board members,
expand all nonsmoking zones.

David B.

Een rusteloos duivelskunstenaar

Weinig Franse stripauteurs hebben het laatste decennium meer van zich doen spreken dan David B., voluit Beauchard (1958). In het Nederlandse taalgebied is hij nog nagenoeg onbekend, omdat zijn werk nog nauwelijks vertaald is. De enige Nederlandse vertaling is het vorig jaar gepubliceerde Kapitein Scharlaken, *getekend door Emmanuel Guibert. In Frankrijk gooit David B. echter vooral hoge ogen met zijn autobiografie* L'Ascension du Haut Mal, *waarin hij de impact van de epilepsie van zijn oudere broer op het gezin en zichzelf nauwkeurig in kaart brengt. Die reeks, die dit jaar wordt afgerond met het zesde deel, kreeg al de prijs voor het beste scenario in Angoulême, en werd verschillende malen genomineerd als beste album van het jaar. Volgens sommige critici kan de reeks de vergelijking met het holocaustepos* Maus *van Art Spiegelman doorstaan.*

David B.'s werk kenmerkt zich door een hoge productie: vreemde fantastische verhalen als Le nain jaune, Les quatre savants *en* Le tengû carré *worden afgewisseld met fictie waarin de auteur zelf de hoofdrol speelt* (Le messié discret, Les incidents de la nuit), *of met een verzameling nauwkeurig navertelde dromen* (Le cheval blême). *Hij werkt ook veel samen met andere auteurs van L'Association, de uitgeverij die hij in 1990 mede oprichtte, samen met auteurs als Stanislas* (De avonturen van Hergé) *en Lewis Trondheim* (Hello lieve kerstman, Kobijn). *Op dit moment onderhoudt hij behalve zijn eigen reeksen ook nog* La ville des mauvais rêves *met Joann Sfar* (De dochter van de professor, Troll) *en* Hiram Lowatt et Placido *met Christophe Blain* (De snelheidsbegrenzer). *Om nog niet te spreken over zijn talrijke eenmalige projecten. In dit gesprek heeft duivel-doet-al David B. het over zijn hele oeuvre, zijn manier van werken en zijn bijzondere fantasiewereld. Maar het eerste onderwerp is als vanzelfsprekend zijn meest bejubelde reeks* L'Ascension du Haut Mal.

Opvallend in L'Ascension *is het gebruik van visuele metaforen: iemand die zich psychisch wapent, verschijnt in een harnas, de epilepsie van uw broer is een draak die hem overal vergezelt. Waarom gebruikt u die manier van vertellen?*

"Ik wou zo de tekeningen heel gevoelig maken – het lijkt alsof ze uit een droom komen – terwijl de echte informatie in de tekst staat. Die aanpak leek me heel natuurlijk bij een autobiografie, omdat de handeling er nogal beperkt is."

U bent een van de weinige auteurs die dromen zo duidelijk in zijn verhalen verwerkt, en ze niet als losstaande verhaaltjes vertelt. Afgezien van de Servische tekenaar Aleksander Zograf kan ik niet direct andere stripmakers opnoemen.

"Twee van mijn boeken zijn zelfs dromenbundels: *Le cheval blême* en *Le livre somnambule*. Waar mijn specifieke aandacht voor dromen vandaan komt, weet ik niet.

Epilepsie verbeeld als draak

In vind het gewoon interessant om die dromen te gebruiken in een verhaal, als dat zo uitkomt. In *L'Ascension 4* komt ook een opgeschreven droom voor, en ik ben van plan nog dromen te gebruiken in die reeks

als ze aansluiten bij het aangesneden thema. Momenteel ben ik ook bezig met een tweede dromenboek voor L'Association."

Welk belang hecht u aan dromen?

"Dromen vormen vooral werkmateriaal voor mijn scenario's, ook voor mijn scenario's voor andere tekenaars. Maar alleen de interessante, zoals de terugkerende dromen, gebruik ik. Ze zijn een uiting van persoonlijke angsten of persoonlijke hoop. Belangrijker dan dromen zijn boeken; daar haal ik meer inspiratie uit. Wel ben ik erg geboeid door het samenspel bewust-onbewust dat je in dromen vindt. Dat vind ik ook zo boeiend aan fantastische verhalen."

In L'Ascension *valt ook op dat u, net als Art Spiegelman in* Maus, *met uw ouders praat over de strip*

"Die vergelijking klopt, maar het was niet bedoeling om hetzelfde te doen als in *Maus*. Ik vond gewoon dat mijn ouders interessant reageerden op wat ik vertelde, en daarom heb ik hun reacties erin verwerkt. Zulke passages zullen er niet meer in voorkomen, want mijn ouders willen niet meer met me praten door *L'Ascension 3* en *4*. Ze vinden dat ik hen belachelijk maak. Volgens mij zit er ook achter dat ze mijn visie op wat er gebeurd is, niet accepteren. En daardoor kunnen ze moeilijk verkroppen dat ik succes heb met *L'Ascension*. Ik kom met mijn versie van de gezinshistorie op de radio en op tv, en in de krant die zij lezen, en dat vinden ze maar niks."

Is L'Ascension *uw belangrijk te weer?*

"Op dit moment is het zeker mijn voornaamste werk, maar het is iets eenmaligs. Daarna wil ik weer andere dingen doen. Het is vooral bijzonder omdat het zo persoonlijk is."

In welke mate komt L'Ascension *spontaan tot stand?*

"*L'Ascension* is in die zin gepland dat ik al twintig jaar zin heb om die reeks te maken, maar ik vond de juiste toon niet, en zeker niet de juiste uitgever. Met de oprichting van L'Association hebben we dat probleem zelf opgelost, want Dargaud of Casterman stonden tien jaar geleden in ieder geval niet open voor dingen als *L'Ascension*. Ik wilde dat verhaal per se vertellen, en toen ik wist dat ik met L'Association de gelegenheid had om het te doen, ben ik er vrij snel aan begonnen. Er zit een therapeutisch aspect aan het vertellen van autobiografische verhalen dat voor mij belangrijk is.

Het verhaal zelf plan ik helemaal niet van tevoren, dat vul ik al werkende in. Natuurlijk moet ik wel ongeveer weten waar ik naartoe ga."

Tekening voor Guibert

Praten met vader

Kan de fictie die u nu vertelt, zoals Le tengu carré, Le nain jaune *en* Les quatre savants, *gezien worden als het logisch vervolg op de verhalen die u als kind tekende, en die u in* L'Ascension du Haut Mal *laat zien?*

"Ja, dat kan. Maar de verhalen zijn natuurlijk wel anders, doordat ik ouder ben geworden. En ze wijken af van *L'Ascension* omdat die reeks autobiografisch is, waardoor er verplichte passages in zitten."

Maar er is toch ook een duidelijk verschil tussen het dromenboek Le cheval blême *en de wilde fictie van* Le nain jaune?

"Dat klopt, je moet *Le cheval blême* eigenlijk zien als een inleiding op *L'Ascension du Haut Mal*. Ik probeerde er voor het eerst persoonlijke dingen mee te vertellen. Dat ging goed omdat dromen tegelijk persoonlijk en fictief zijn."

U lijkt tevens veel inspiratie te halen uit uw samenwerking met andere auteurs.

"Ontmoetingen inspireren, dat staat vast. Ik maak nooit zomaar een scenario, dat ik vervolgens aan een tekenaar probeer te slijten. Een scenario is altijd ontstaan uit een ontmoeting met een tekenaar en op diens lijf geschreven. Guibert en ik hebben bijvoorbeeld het idee voor *Kapitein Scharlaken* opgevat toen we merkten dat we allebei de schrijver Marcel Schwob kenden en goed vonden. We werkten toen allebei in het atelier Nawak, en dan praat je wel eens over de dingen die je graag leest. Het was zonder meer toevallig dat we hem allebei kenden, want ook in Frankrijk is Schwob niet zo bekend. Zijn verhalenbundels worden wel geregeld als pocket herdrukt. Maar het is zeker niet zo dat je per se van hem gehoord hebt als je van school komt."

Houdt u van oude verhalen en sprookjes?

"Eigenlijk vormen die verhalen en legendes de basis van het moderne avonturenverhaal en van de biografie. De oudste verhalen die mensen aan elkaar vertelden, dingen als de *Gilgamesj*, zijn zowel (fictieve) biografie als avonturenverhaal. Ik onthoud daaruit vooral dat het de personages zijn die een verhaal interessant maken of niet. In *L'Ascension du Haut Mal* vertel ik ook een levensverhaal. Wie de persoon erin niet interessant vindt,

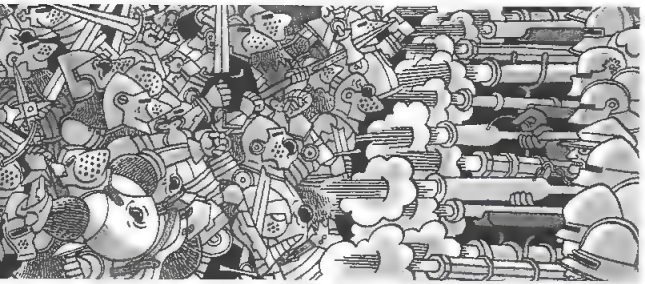
Le Jardin Armé

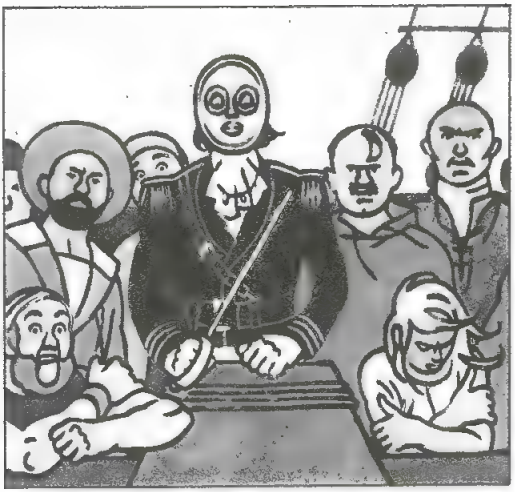

Marcel Schwob als kapitein Scharlaken

zal *L'Ascension* ook niet interessant vinden, maar dat is onvermijdelijk. Ik gebruik ook wel eens de opbouw en de technieken van zo'n oud verhaal voor eigen verhalen zoals *Le jardin armé* dat in *Lapin* is verschenen. Ik heb heel veel oude verhalen en legendes gelezen, en overal in de wereld vind je er dezelfde elementen en structuren in."

Probeert u door de speciale oude boeken die u in uw werk verwerkt, zoals de boeken van Schwob, op uw manier de literatuurgeschiedenis te herschrijven?

"Het gaat me zeker niet om de literatuurgeschiedenis, maar om het creëren van een persoonlijke fantasiewereld. Door de ziekte van mijn broer heeft het gezin waaruit ik kom altijd een leven in de marge geleid, en mijn interesses liggen blijkbaar ook vanzelf in die marge. In literatuur, in film, in alles eigenlijk."

Ik zie u nog niet zo snel een verhaal van een schrijver uit de literaire canon gebruiken.

"Ik zou zeker geen verhaal van Victor Hugo of zo kunnen gebruiken. Maar het gaat me er eigenlijk niet om dat veel of weinig mensen de schrijver kennen. Het belangrijkste is de manier van vertellen en de dingen die verteld worden. *L'Ascension du Haut Mal* heeft het over grote thema's: hoe kunnen mensen die tot hetzelfde gezin behoren zo uit elkaar groeien?"

Veel verhalen die u vertelt maken gretig gebruik van pulpliteratuur.

"Zeker. Omdat ik vaak thema's vind die me aanspreken in de feuilletons, de pockets, de goedkope literatuur zeg maar. Vaak heel populair, maar niet opgenomen in de officiële literatuurgeschiedenis. Dat laatste vind ik begrijpelijk, omdat de vorm van de verhalen meestal niet zo geweldig is. Maar anderzijds vind je in die verhalen een enorme fantasie, een enorme vrijheid en spontane expressie, die bijvoorbeeld ook de vaak impliciete wreedheid en seksualiteit in die verhalen verklaart: de schrijvers voelen zich niet zo geremd als de literair verantwoorde schrijvers. Dat verklaart wellicht de relatief grote populariteit van pulp. Wat me ook boeit, is de soms profetische kant van die pulp, die misschien veroorzaakt wordt door de grotere invloed van het onderbewuste. Dat Generaal de Gaulle in 1958 de macht zou grijpen kon men bijvoorbeeld in de jaren 1920 al lezen in een boek van Gaston Leroux."

Bent u ook geïnteresseerd in het leven van schrijvers? Bepaalde auteurs die u graag leest, hebben ook een bijzonder leven gehad. Edgar Allen Poe en Marcel Schwob zijn beiden na een bewogen leven jong gestorven.

"In hun geval werd hun leven eigenlijk beïnvloed door een soort ziekte. Bij Poe was het alcoholisme, bij Schwob wist men niet zo goed wat het was. Dat heeft een invloed gehad op hun leven en hun werk, uiteraard. Schwob wou erg graag reizen, maar door zijn ziekte kon dat niet zo gemakkelijk."

Maar dat is niet de reden waarom u die schrijvers speciaal appreciëert?

"Nee, meestal is er eerst het werk dat me boeit en daarna pas de persoon. Ik heb ook favoriete schrijvers die een absoluut banaal leven hebben geleid zoals Kraft. Maar het is wel waar dat het leven van een auteur zijn werk nog interessanter kan maken. Schwob was zo ziek dat het geen wonder is dat zijn werk vol allerlei dolle avonturen staat, die hij zelf niet aankon. Het is ook bewonderenswaardig dat hij op het einde van zijn leven nog een grote reis wilde maken die in die tijd, zeker voor iemand met een zwakke gezondheid, zeker geen akkefietje was. Het was misschien wel een kamikazereis."

Uw boeken wekken vaak de indruk dat u ze vooral voor uw eigen plezier hebt gemaakt.

"Ik heb geen zin om me af te vragen wat de lezer graag zou lezen, of om me af te vragen wat goed zou verkopen. In die zin is het waar dat ik

Fragment uit bijdrage aan Comix 2000

verhalen vooral voor mezelf maak. Maar ik ga ervan uit dat er zeker lezers zullen zijn die mijn interesse delen. Ik wil de lezers ook iets bijbrengen. Zo maakten Guibert en ik *Kapitein Scharlaken* vooral om mensen even enthousiast te over Schwob te krijgen als wijzelf zijn."

Waren jullie niet bang dat mensen die nooit iets van Schwob gelezen hebben, dat verhaal over zijn leefwereld niet leuk zouden vinden?

"Helemaal niet. Mensen die Schwob kennen, zullen natuurlijk veel verhaalelementen en sfeerscheppingen herkennen, maar mensen die het literaire substraat in het verhaal niet herkennen, lezen op het eerste niveau gewoon een avonturenverhaal, waarvan de vreemde wereld hen hopelijk zal aanspreken zonder dat ze de literaire verwijzingen vatten."

Heeft Dupuis nooit problemen gemaakt bij dit voor hen toch onconventionele verhaal?

"Nooit. We hebben ze eerst de pagina's getoond, waarop ze heel enthousiast reageerden. Ook bij de andere pagina's die we beetje bij beetje lieten zien, zijn er nooit opmerkingen gekomen in de zin dat we iets moesten veranderen. Dat kan vreemd lijken omdat ons album samen met dat van Christophe Blain, *De snelheidsbegrenzer*, echt een buitenbeentje is in de collectie Vrije Vlucht, maar ik denk dat Dupuis bewust wel eens wat andere dingen wil uitproberen in die collectie. Voor ons is het in elk geval prettig dat ze onze hersenspinsels daarin willen publiceren."

U begint reeksen zonder vastgelegd einde te maken: La révolte d'Hop Frog was oorspronkelijk een one-shot, maar is nu een reeks met de naam Hiram Lowatt et Placido. zonder een vast aantal vooropgestelde albums. Hebt u daar meer zin in dan vroeger?

"Niet echt, ik heb nooit iets gehad tegen reeksen, zolang ze maar intelligent zijn. Ik ben door de stripreeksen in het wereldje verzeild, en ik vind niet dat reeksen minder waardig zijn. Christophe en ik wilden van *La révolte d'Hop Frog* altijd al een serie maken, maar door omstandigheden is dat er niet onmiddellijk van gekomen."

Veel auteurs van L'Association vernieuwen de klassieke genres door er een heel persoonlijk tintje aan te geven

"Dat geldt inderdaad voor de meesten van ons. Door sommige auteurs wordt ons dat kwalijk genomen. Er is vorig jaar een hele polemiek daarover geweest in *La Lettre de Dargaud*. Iemand als Kraehn *(Spoorloos, Tramp)* vindt dat we die genres door onze manier van werken afbreken, maar niets is minder waar. We houden erg van de klassieke genres, van de western, de sciencefiction, heel de santenkraam. Maar dat wil toch niet zeggen dat je moet blijven kopiëren wat al honderd keer gemaakt is? Niemand heeft toch iets aan honderd kopieën van Hergé? Maar voor sommige auteurs bestaat hun werk eruit om de bestaande conventies zo veel mogelijk te respecteren. Dat is natuurlijk een heel andere opvatting over het métier dan wij hebben."

U heeft in 2000 een Alph'Art gekregen, in Angoulême, voor L'Ascension du Haut Mal *Betekent dat iets voor u?*

"Als appreciatie van het wereldje is dat wel oké. Maar ik denk niet dat het veel uitgemaakt heeft. Misschien hebben enkele mensen mijn reeks daardoor ontdekt, maar deze was al aan zijn vierde deel en had al een redelijke oplage. Voor *Passage en douce* van Helena Klakocar V., dat in hetzelfde jaar ook een Alph'Art heeft gekregen, maakte dat meer uit, omdat het haar eerste boek was."

Wat kunnen we binnenkort van u verwachten?

"Er komen nogal wat vertalingen, vooral dan van *L'Ascension du Haut Mal*. Helaas is daar geen Nederlandse vertaling bij, maar wel een Engelse en een Duitse. In het najaar verschijnt wel een Nederlandse vertaling van *Les incidents de la nuit 1* bij Het Besloten Land.

Voorts werk ik aan een groot aantal projecten tegelijk. Het zesde en laatste deel van *L'Ascension* verschijnt in het najaar; *Les incidents de la nuit, Hiram Lowatt et Placido* (met Christophe Blain) en *La ville des mauvais rêves* (met Joann Sfar) worden voortgezet. Ik werk aan een boek met Jean-Pierre Duffour bij L'Association; Thomas Ott moet nog iets van me tekenen, als hij er tijd voor heeft. Verder plan ik nog iets met Mezzo, waar we nog geen uitgever voor hebben. En op middellange termijn wil ik een nieuw dromenboek publiceren bij L'Association.

Ook maak ik een Vrije Vlucht-strip over de Eerste Wereldoorlog, die ik zelf schrijf en teken. Het is een riskant project omdat mijn tekeningen nogal op die van Tardi lijken. Daarom speelt mijn verhaal zich af achter de loopgraven, waar je de gewonden vindt, de aan- en afvoer van materieel en mensen, maar ook de achtergebleven burgers, de spionnen, kortom stof genoeg. Een verhaal over de loopgraven met mijn tekeningen zou betekenen dat ik waarschijnlijk op mijn bek ga, want dan zou ik me te veel op Tardi's terrein wagen. Overigens bereid ik met Stefano Ricci ook een strip voor over de Eerste Wereldoorlog, die zich wél in de loopgraven afspeelt. Ik lever hem een heel klassiek oorlogsverhaal en ik ben benieuwd hoe dat eruit zal zien in Ricci's ongepolijste schilderachtige stijl. Volgens mij zullen zijn tekeningen heel goed passen bij het verhaal."

Gert Meesters

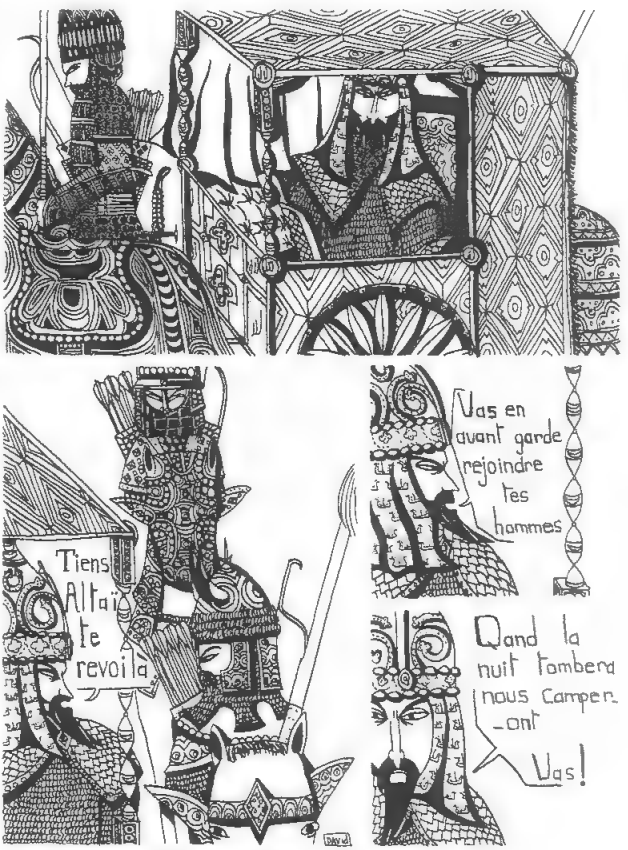

Afwijkende stijl in L'Ascension du Haut Mal

Vanaf het doek staren drie troosteloze vrouwengezichten de toeschouwer aan. "Don't look now, we're unhappy" staat er boven en onder hun hoofden. Het schilderij is een visuele valkuil: kijken of niet kijken? Het grote formaat, de heldere lijnvoering en grote ogen trekken de aandacht, terwijl de begeleidende tekst en de peilloze treurigheid die de drie vrouwen uitstralen, een ongemakkelijk gevoel wekken.

"Dat storende aspect, daar hecht ik aan," zegt Farida Laan, de maakster van het schilderij. Na een half jaar filosofie aan de Universiteit van Amsterdam volgde ze de Amsterdamse Academie voor Beeldende Vorming. Sindsdien is ze beroepshalve bezig met tekenen. Ze leeft van het maken van illustraties en cartoons voor uiteenlopende opdrachtgevers en de verkoop van haar schilderijen. Daarnaast maakt ze strips, die onder andere te zien zijn op de websites van *Zone 5300* en NuKomix, en op haar eigen website http://www.farida.nl.

"Ik heb in het verleden mijn strips in gekopieerde boekjes te koop gelegd in boekwinkels. Dat is veel werk en ook teleurstellend. Als je langskomt om te kijken of ze al verkocht zijn, blijken ze inmiddels op een plank in de berging te staan. Daarom ben ik een website begonnen. Het is geen vitrine van wat ik doe en gedaan heb, maar een directe publicatiemogelijkheid, een plek om snel en direct te werken. *Hit and run*. Ik teken de strips rechtstreeks op de computer. Verder maak ik ook nog gewoon strips en cartoons op papier, die een langere uitwerktijd vergen."

Drie jaar geleden maakte ze de strip *Op reis in het openbaar* (uitgegeven in eigen beheer), haar langste verhaal tot nu toe en even ontregelend als het schilderij van de drie ongelukkige vrouwen. Het is een aaneenschakeling van absurde voorvallen, die willekeurig lijkt te beginnen en te eindigen. Een schijnbaar verhaal, noemt ze het zelf: "Dat interesseert me, het idee dat er helemaal geen rode draad is in je leven maar een aaneenschakeling van voorvallen die een schijnbaar verband met elkaar aangaan. Het is in die zin een moeilijk 'verhaal' maar dat vind ik juist goed, het stoort de behoefte aan samenhang. De teksten in *Op*

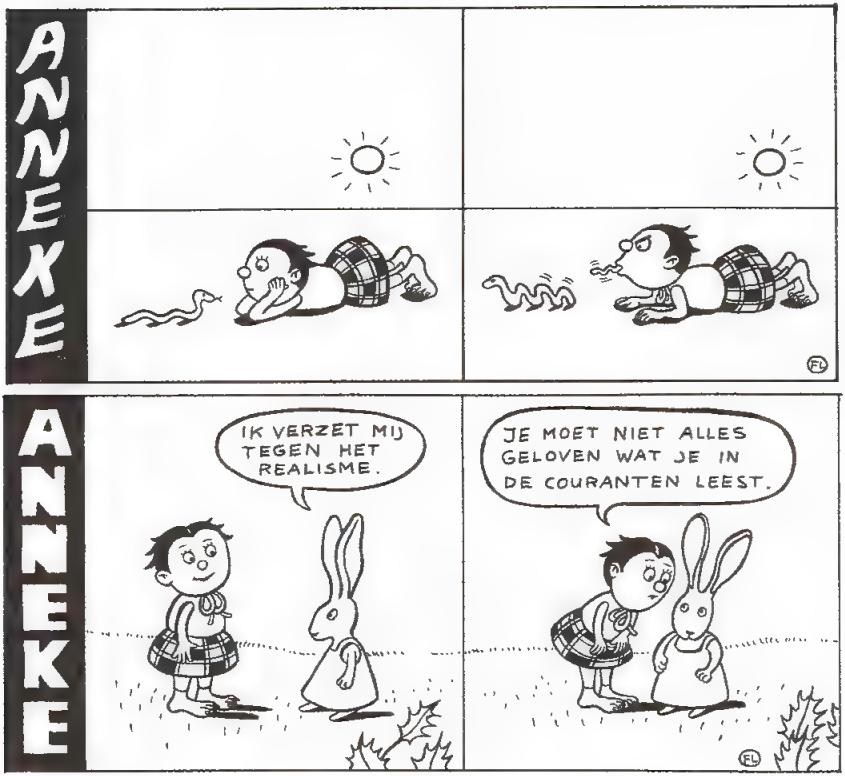

Reis komen uit een leerboek Zweeds. Het komt uit 1947 waardoor de zinnen een heerlijke ouderwetse klank hebben. De figuren heb ik zelf bedacht, maar in de expressie van de houdingen heb ik me laten inspireren door oude Disney-strips. Ik hou van verhalen die zich buiten gebaande paden afspelen. *Underwater* van Chester Brown is schitterend, er wordt alleen in geheimtaal gesproken. *Apenootjes* van Wasco en *Eefje Wentelteefje* van Jeroen de Leijer zijn geweldig, ze hebben een mooie mengeling van poëzie en humor. Mijn inspiratiebronnen zijn heel divers, van oude kinderboekillustraties tot Saul Steinberg, van Jacovitti tot *Pokémon*. Ik vreet alles, maar het gaat in golven. Nu vind ik manga erg inspirerend qua vormkeuze en tekenstijl. Maar het hardst moet ik lachen om *Dirkjan* van Mark Retera."

De drie ondernemende dames die de hoofdrollen in *Op reis* speelden, vormde ze om tot de Loony Tramps, drie kleine meisjes die worden omringd door steeds terugkerende personages en dieren. Andere stripfiguren van Farida Laan zijn Anneke, een eigenzinnig klein meisje dat in een eigen magische wereld leeft, en Olga, die alles in haar omgeving even hardhandig als handtastelijk benadert. Op haar website introduceerde ze nog twee nieuwe figuren. Bulldyke en Chainsaw Bimbo. Bulldyke is de klassieke ruwe-bolster-blanke-pit, die ondanks haar grimmige leren jas en hanenkam blijk geeft van een romantische inborst. Chainsaw Bimbo combineert een poeslief voorkomen en een behulpzame instelling met een vervaarlijke kettingzaag. Ze is een vrouwelijke Edward Scissorhands die, alle goede bedoelingen ten spijt, overal waar ze komt onheil zaait. Allemaal zijn het *ladies with an attitude*, vrouwen die het leven met een onverwoestbaar, haast vilein optimisme tegemoet treden. Mannen spelen hooguit een marginale rol in hun bestaan.

Was dat een bewuste keuze of gaat zoiets min of meer vanzelf?

"Het gaat vanzelf. Daar liggen natuurlijk wel mijn eigen ervaringen op stripgebied aan ten grondslag. Het gros van de strips in mijn jeugd ging over grappige mannetjes of stoere superhelden. Ik ergerde me aan de rol die vrouwen daarin hadden: zwakke, onhandige wezens die gered dan wel bespot moesten worden, en altijd met een seksuele ondertoon. Toen ik strips ging tekenen, vond ik dat er op het gebied van de vrouwelijke hoofdpersonen nog wat toe te voegen was."

Eigenlijk een irritante vraag, vindt ze: "In de *Dirkjan*-albums van Mark Retera komen behalve enkele zwijgende figurantes geen vrouwen voor. Ik denk niet dat hem ooit een vraag daarover wordt gesteld."

De kleine meisjes in je strips zijn vaak krengetjes, maar door de absurde situaties waarin ze verzeild raken, houden ze toch altijd iets vertederends, iets Alice in Wonderland*-achtigs*

"Grappig dat je daar aan denkt. Vroeger was mijn favoriete strip *Philémon* van Fred, waar trouwens ook nagenoeg geen vrouw in voorkomt. Dat is nog steeds een onovertroffen strip op het gebied van de fantasie, een soort 'Philémon in Wonderland'. Ik liep in de punktijd met een zelfgemaakte button met Philémon erop. Dat was mijn anarchie: de verbeelding. Ik hou van absurde humor omdat die je bevrijdt uit de vaste vormen waarin het leven gegoten is. Of lijkt." ***Pieter van Oudheusden***

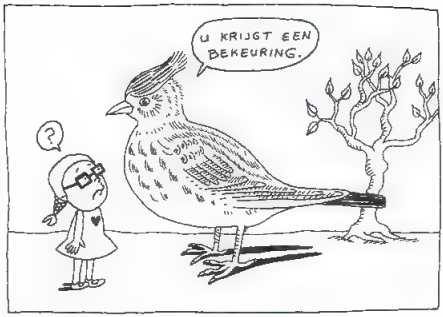

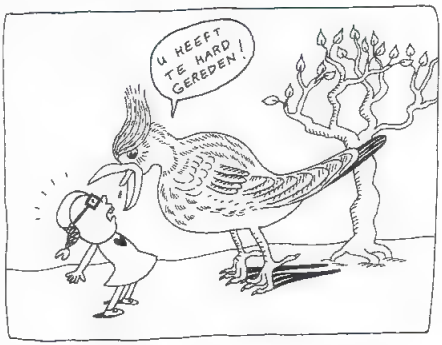

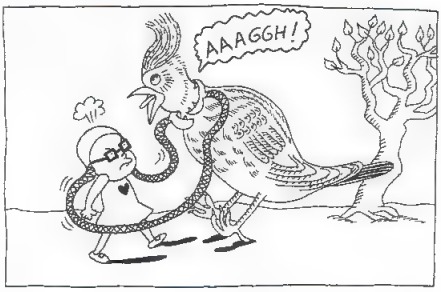

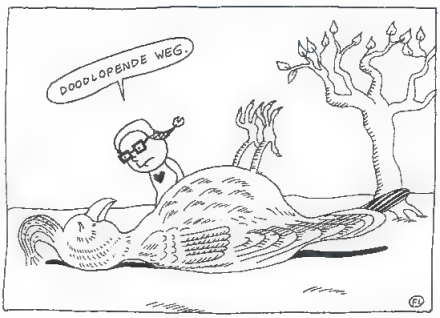

'En de jazzbands speelden door...'

Jason Lutes portretteert Weimar-Berlijn

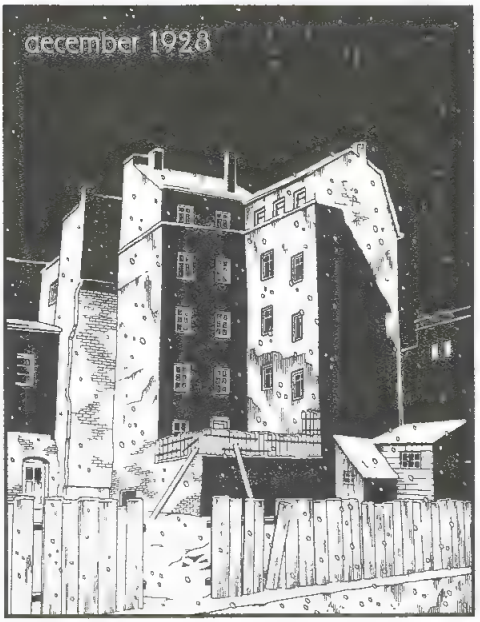

Stel je voor: je staat bovenop een brug over een snelweg. Beneden je razen de auto's voorbij. Je kunt er zonder verdere gedachten naar staren. Maar je kunt, zoals Jason Lutes graag opmerkt, je ook afvragen waar al die auto's heengaan. Kiezen de bestuurders in alle vrijheid hun weg? Of hebben zij hun leven toch niet zo stevig in eigen hand? Het is deze verwondering over de onduidelijke grens tussen individu en samenleving die de basis vormt van Lutes' trilogie* Berlin. *Begin deze zomer verscheen met* City of stones *het eerste, tweehonderd pagina's dikke deel ervan. Een imposante start van Lutes' zoektocht naar orde in de chaos.

Voor antwoorden gaat Lutes (1967) terug naar de roerige kinderjaren van de moderne tijd, het Berlijn van de jaren twintig. Een stad waarin bedelende oorlogsinvaliden de burgers dagelijks aan de catastrofe van 1914-1918 herinneren. Een stad ook waar passanten de bedelaars net zo vlot voorbij lopen als ze hun aanvankelijke geestdrift voor de oorlog zijn vergeten. Ondertussen worstelt de Weimar-regering met haar eigen onmacht en werpen straatgevechten tussen communisten en nazi's de schaduw vooruit van een zo mogelijk nog grotere ramp. Op zich zijn de feiten bekend. Hele generaties kunstenaars hebben in Berlijn tussen de twee wereldoorlogen een dankbaar onderwerp gevonden. Zeg Weimar-Berlijn en mensen komen beelden voor ogen van George Grosz' klassieke pentekeningen, Walter Ruttmans filmklassieker *Berlin: Die Symphonie der Grosstadt*, Alfred Döblins roman *Berlin Alexanderplatz* en vele, vele kunstwerken meer. De magische klank van deze periode trok ook Lutes in eerste instantie toen hij over een onderwerp voor zijn nieuwe strip nadacht. Heel toevallig kreeg hij een advertentie in het Amerikaanse tijdschrift *The nation* onder ogen voor het fotoboek *Bertolt Brecht's Berlin*. De foto toonde een licht geamuseerde Brecht, die zijn bril opzette. 'In the late twenties, the world was beginning to desintegrate, and the jazz bands played on,' meldde de begeleidende tekst. Lutes las het boek en was verkocht. „Het is typisch voor hoe ik mijn strips begin," zegt hij. „Ik kom iets tegen en volg gewoon mijn intuïtie. Berlijn in de jaren twintig bleek een fascinerend gegeven."

Luchtbel

Inmiddels bevestigde de dagelijkse werkelijkheid de juistheid van Lutes' gevoel. Als inwoner van Seattle raakte hij in 1999 betrokken bij de protesten tegen de vergadering van de World Trade Organization die in de stad werden gehouden. „Tijdens de protesten deed ik mee aan een menselijke keten die de WTO-gedelegeerden buiten een bepaald gebouw moest houden. Op zich was het niet de plek waar de meeste strijd is geleverd. We kregen

alleen wat traangas over ons heen. Aan de echte gevechten met de politie heb ik niet meegedaan, maar ik heb ze wel van nabij gezien. Het was net in de periode dat ik voor *Berlin* aan de passages over de historische 1 mei demonstratie van 1929 werkte. Daardoor liepen het boek en de werkelijkheid ineens in elkaar over." Opeens was het verschil tussen Seattle 1999 en Berlijn 1929 niet zo groot meer. De grote ideologische tegenstellingen uit de jaren twintig bleken onverminderd door te sudderen onder het oppervlak van het beruchte 'einde van de geschiedenis' waarin alle ideologische alternatieven voor het kapitalisme ongeloofwaardig zouden zijn geworden. „De Amerikaanse dominantie over de rest van de wereld is overduidelijk," zegt Lutes. „Overal proberen we het vrije-marktdenken te verbreiden. Hier in de Verenigde Staten zie je dat natuurlijk bij uitstek. Hier leven we er middenin. Behoorlijk misselijkmakend vind ik dat, om mijn eigen land er zo naakt door gegrepen te zien. Het perfecte voorbeeld zijn de recenmeer ter discussie staat, dan vind ik dat krankzinnig. En schadelijk, echt een afschuwelijke en verontrustende eigenschap van onze cultuur. Het is alsof Amerikanen in een soort luchtbel leven, waarin niemand zich druk maakt om grotere maatschappelijke ontwikkelingen totdat deze henzelf treffen. Totdat iemands moeder daadwerkelijk sterft aan huidkanker, maakt niemand zich druk om het gat in de ozonlaag." Is zo gezien het werk aan *Berlin* niet een vlucht voor de zelfgenoegzaamheid van het hedendaagse Amerika? Lutes vindt van niet. „Het is juist geen vlucht voor me. In *Berlin* blik ik terug op een historische periode waar ik aanvankelijk - mede dankzij het eenzijdige geschiedenisonderwijs op de Amerikaanse openbare scholen - niet veel vanaf wist. Op die manier probeer ik te begrijpen waarom de toenmalige alternatieven voor het kapitalisme hebben gefaald. Om vervolgens te onderzoeken hoe deze krachten en factoren zich verhouden tot mijn huidige leven en de wereld nu."

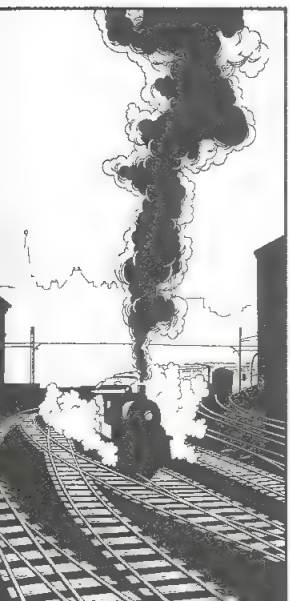

te presidents'verkiezingen'. Een keus tussen twee politieke partijen die amper van elkaar verschillen. Hoewel ze een heel verschillende taal lijken te spreken, zijn de ideologische verschillen eigenlijk helemaal niet zo groot. Als je daar de politieke tegenstellingen in Weimar-Berlijn tegenover zet, vallen de schellen je werkelijk van de ogen." De terugblik op Weimar-Berlijn zet het extreme Amerikaanse individualisme op scherp, vindt Lutes. „Op zich kan ik de individuele vrijheden die er in dit land bestaan erg waarderen. Als je hier opgroeit, is het maar al te gemakkelijk om te denken dat ze vanzelfsprekend zijn. Dus tot op zekere hoogte ben ik zeer op die vrijheden gesteld. Maar wanneer die ideologie tot het uiterste wordt gedreven, tot het punt waarop de wil van het individu amper

Comics engineer

Hoewel Lutes het pas achteraf kan verwoorden, spreekt zijn persoonlijke belangstelling voor het politieke al uit de opzet van *Berlin*. De journalist Kurt Severing en de kunststudente Marthe Müller, de hoofdpersonen van zijn boek, kijken met opmerkelijke ironie en afstand naar de gebeurtenissen om hen heen. Het duidelijkst wordt dat wanneer beiden in een café zitten te ontbijten. Ze hebben het over hun persoonlijke wederwaardigheden totdat - 'KUNK!' - een demonstrant vuist met zijn vuist tegen het caféraam bonst. Zijn kreet 'Down with the bourgeoisie!' maakt duidelijk dat de rust aan hun ontbijttafel niet lang meer zal duren. „De journalist Kurt staat voor de intellectuele benadering. Hij observeert en analyseert. Marthe is jonger en onschuldiger. Voor haar is nog niet meteen duidelijk wat er speelt en welke omvang het zal aannemen. Aanvankelijk zijn beiden dus toeschouwers. Maar meer en meer zullen ze het punt naderen waarop ze geconfronteerd worden met wat er om hen heen aan de hand is. Tot het moment waarop ze écht moeten handelen - of het land verlaten. Alleen maar kijken en schrijven kan dan niet meer" Deze ontbijtscène is ook op een andere manier tekenend voor *Berlin*. Lutes geeft het tafereel niet rechttoe rechtaan weer, maar maakt effectief gebruik van de mogelijkheden van het stripverhaal. Voor de kreet van de demonstrant gebruikt hij twee plaatjes. Links de schreeuwende man, die zijn vuist balt en zijn deel van de tekstballon vult met vetgedrukte hoofdletters; rechts de verschrikt achteruit deinzende Kurt en Marthe met in hun plaatje de tweede helft van de tekst-

ballon in een kleiner en rustiger lettertype. Het kader tussen de plaatjes wordt zo als het ware deel van de ruit die straat en café van elkaar scheidt. Alsof de 1 mei-demonstratie op de volgende pagina's de kaders om de tekeningen zélf door elkaar zal gaan schudden. *Berlin* is vergeven van dergelijke striphoogstandjes. Lutes schept er duidelijk genoegen in om met de conventies van het beeldverhaal te spelen. Hij ziet zichzelf als een *comics engineer*. Zijn tekenstijl houdt hij bewust sober om vervolgens met het samenspel van die sobere tekeningen op de pagina een maximaal effect te bereiken. „Op de kunstacademie heb ik enkele minicomics met vormexperimenten gemaakt. Daarin ging ik vrolijk tekeer met het beeldritme, de relatie tussen de plaatjes en de teksten, en de compositie van een pagina. Nog steeds vind ik dat daar mijn grootste kracht ligt. Het gaat me erom wat er *tussen* de plaatjes gebeurt, dat wat Scott McCloud *closure* noemt in zijn *Understanding comics*. Dat je eerst naar het ene plaatje kijkt, dan naar het andere en dan als lezer zelf het verband tussen de twee bedenkt. Hetzelfde met de combinatie van beelden en woorden, de verschillende beelden in een plaatje, et cetera. Deze verschillende elementen kunnen nauw op elkaar aansluiten, maar er kan ook een aanzienlijke ruimte of zelfs dubbelzinnigheid tussen bestaan. Naar mijn idee ligt hierin het ware potentieel van strips; wat ze eenzelfde reikwijdte geeft als andere media. Dat Kurt schrijft en Marthe tekent komt ook voort uit deze gedachte. In wezen draait het allemaal om taal, om hoe we de wereld om ons heen interpreteren en tonen aan anderen." Om deze benadering van strips toegankelijk te houden kiest Lutes voor een kale, direct leesbare tekenstijl. Hij vertelt dat hij aanvankelijk met het idee speelde om in *Berlin* meerdere visuele stijlen tegelijk te integreren. „In het begin dacht ik erover een meer expressionistische tekenstijl te gebruiken, ongeveer zoals Grosz in zijn fantastische *cityscape* pentekeningen. Op zich drukken die perfect de chaos en energie uit die ik uit het verhaal wil laten spreken. Maar bij nader inzien was ik bang dat het niet zou werken, *that I would be faking it*. Daarom heb ik uiteindelijk ervoor gekozen alleen indirect naar die prachtige beelden te verwijzen. Nu komen sommige koppen en huizen van bepaalde schilderijen, maar die teken ik dan wel in mijn eigen stijl. Het kopiëren van bekende stijlen is te verleidelijk - net als het opvoeren van historische beroemdheden die toentertijd toevallig in de buurt waren. Ook dat probeer ik selectief te doen. Ik probeer te vermijden ze in mijn verhaal op te dringen in de trant van: goh, Einstein liep er toen ook rond, interessant niet?"

Wat er tussen de plaatjes gebeurt

Kleine vierkantjes

Lutes' tekenstijl is wel 'journalistiek' genoemd, beschrijvend, ingetogen, zonder franje. Als belangrijke invloeden noemt hij Chester Brown (diens poëtische relatie tussen woord en beeld) en David Mazzuchelli (zijn thematische ambitie). Maar het meest opvallend is wel de echo van Hergés klare lijn, een invloed die bij Amerikaanse stripmakers niet erg gebruikelijk is. Lutes zegt dol te zijn op de *Kuifje*-strips, die hij in zijn kindertijd leerde kennen tijdens reizen naar Frankrijk. „Daar ben ik echt verliefd op geworden. Ik denk dat dat komt door Hergés meesterschap in het duidelijk en onderscheiden weergeven van de wereld. Dat hij een chaotische, ongeordende en overweldigende werkelijkheid zo helder en gedetailleerd op papier heeft weten te zetten. Waarschijnlijk heeft het te maken met het menselijke verlangen om orde in de chaos aan te brengen, om de wereld op de een of andere manier onder controle te krijgen. Dat vind ik sowieso geweldig aan strips: dat je er zo gestructureerd en gecontroleerd mee kunt werken. Een deel van mij wil gewoon de wereld zorgvuldig in van die kleine vierkantjes vatten, met de eenvoudige keuzen die komen kijken bij wat je wel en niet afbeeldt in zo'n stripplaatje. Daarin zit iets reductionistisch, iets wat me bijzonder aantrekt." Helemaal in de traditie van Hergé wil Lutes echter niet werken. In *Berlin* kiest hij

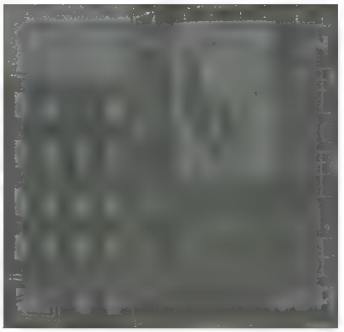

er bewust voor geen tekstkaders met 'ondertussen' of 'later' te gebruiken. De klare lijn is voor Lutes een natuurlijk uitdrukkingsmiddel, geen doel op zich. „Net als bij de keuze van mijn onderwerpen heb ik ook mijn tekenstijl heel intuïtief ontwikkeld. Ik teken al van jongsaf aan. Wanneer ik werk aan mijn strips, probeer ik de dingen die ik verzin zo direct mogelijk op papier te krijgen. Zodat de tekeningen hun werk kunnen doen en niet teveel aandacht trekken. Hoe kaler ik werk, hoe minder emotie ik in een lijn leg, des te meer kunnen de lezers zelf projecteren wat ze zien. Het gaat me er uiteindelijk om hoe de strip in zijn geheel werkt. Hoe de verschillende elementen samengaan, niet hoe spectaculair de tekeningen eruit zien. In *Berlin* zie ik daarom bijvoorbeeld helemaal af van elke stem van buiten het verhaal. Er komt

geen duidelijke 'verteller' in voor, of van die korte tijdsaanduidingen. Het gaat me erom dat de lezers vergeten dat het inkt op papier is. Ik streef ernaar de afstand tussen de lezers en het verhaal zo klein mogelijk te maken." Lachend: „Als mensen me zeggen 'wow, je kunt echt goed gebouwen tekenen', dan vind ik dat ik gefaald heb. Ik wil niet dat ze denken dat ik zo mooi gebouwen kan tekenen, ik wil dat ze het verhaal lezen."

Glorie

Toen Lutes zes jaar geleden aan *Berlin* begon, had hij de stad nog nooit bezocht. Pas vorig jaar zomer kwam het er van. Lutes werd door zijn Duitse uitgever Carlsen overgevlogen voor wat signeersessies. Welgeteld één dag kon hij in Berlijn doorbrengen. „Het was een nogal gehaast bezoek," herinnert Lutes zich. „Ik had veel werkverplichtingen en kon niet lang blijven. Wat me nog heel helder bijstaat, is dat het me een erg nederig gevoel gaf om zo in

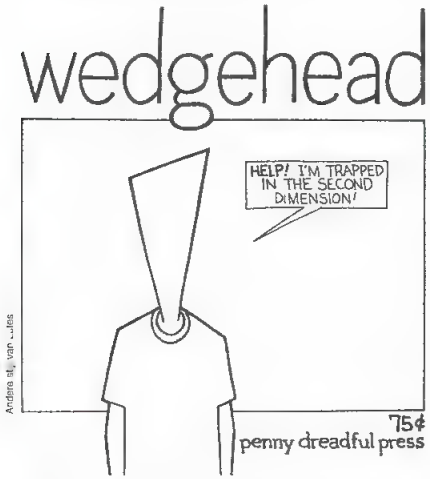

Andere stijl van ...Lutes

Berlijn rond te lopen. Bijvoorbeeld toen ik voor het station van Potsdamer Platz stond: het was zoveel mooier en complexer dan wat ik ooit zelf had kunnen bedenken. Het sterkte me in mijn overtuiging dat ik alleen maar mijn eigen, kleine verhaal over de stad kan vertellen. Uiteindelijk legt mijn verhaal het altijd af tegen de realiteit. De werkelijkheid in zijn volle glorie is gewoon zoveel meer fascinerend dan alles wat ik ooit zal kunnen maken. Natuurlijk kan dat een verlammende gedachte zijn. Maar gelukkig kreeg ik in Berlijn de bevestiging dat ik als stripmaker daadwerkelijk de wereld beter kan begrijpen door mijn verbeeldingskracht te gebruiken. Na mijn bezoek aan Berlijn overheerste het gevoel: ja, dit is een prachtige plaats in termen van zijn geschiedenis en karakter en het is alleszins de moeite waard hem te onderzoeken door het kleine kijkgaatje waardoor ik hem bekijk." Eenzelfde gedachte ligt ten grondslag aan de geruchtmakende omslagtekening die Lutes november vorig jaar voor *The comics journal* maakte. Daarop toonde hij een uitgestorven steeg in Seattle met in de hoek een vuilcontainer vol strips en de naamsvermelding 'Lutes'. Zelfhaat? „Nee, absoluut niet," reageert hij. „Het is net als bij dat station in Berlijn. Het is wat ik zie als ik aan de achterkant van mijn huis naar buiten kijk: hoe mooi en verbazingwekkend de wereld als geheel is. Dan vraag ik me echt af wat het werk van een persoon is in relatie tot die wereld. Niet dat ik mijn eigen werk vuilnis vind, helemaal niet. Maar meer dan een bescheiden poging van een enkele persoon om iets van belang te creëren is het niet. Dat je strips kunt weggooien, vind ik wat dat betreft een aantrekkelijke gedachte. *I don't like things that are too self-important.*"

Bevrijdend

Het werk aan *Berlin* vult niet al Lutes' werktijd. Ongeveer de helft van de tijd maakt hij andere dingen: illustraties, korte verhalen voor *Drawn & Quarterly*, de thriller *The fall* op scenario van Ed Brubaker die vlak voor *City of stones* verscheen. Met deze uiteenlopende projecten is Lutes hard op weg een van de grote namen van zijn generatie te worden. Niet gek voor iemand die acht jaar geleden nog serieus overwoog maar helemaal met stripmaken te stoppen. Na de kunstacademie was Lutes begin jaren negentig in Seattle bij de pornolijn van stripuitgeverij Fantagraphics terechtgekomen. Het was toch niet helemaal wat hij zich had voorgesteld bij het werk voor een van de centra van de Amerikaanse stripcultuur. En dan vond hij het merendeels nog *slechte* porno ook. Lutes nam ontslag, ging borden wassen en overwoog serieus te gaan schilderen of performances te gaan doen. Uitgerekend op dat moment werd hij door een vriend gevraagd of hij niet een strip voor de gratis krant *The stranger* wilde maken. Hij zou alle vrijheid krijgen. Lutes besloot nog één keer op zijn beslissing voorgoed met strips te stoppen terug te komen. Het resultaat werd *Jar of fools*, een gevoelig en geraffineerd portret van een goochelaar en zijn vrienden aan de zelfkant van Seattle. *Jar of fools* werd een keerpunt. „Het was een bevrijdende ervaring," zegt Lutes. „Dat ik zo in alle vrijheid een persoonlijk verhaal kon vertellen, maakte opeens werelden aan narratieve mogelijkheden in me los. Opeens zag ik geen einde meer aan de verhalen die ik wilde vertellen. Het werd me duidelijk dat ik strips niet kan opgeven. Dat het echt mijn manier van werken is. Inmiddels heb ik honderden ideeën." Lachend: „Maar ja, de komende zes jaar moet ik toch vooral met *Berlin* voort."

Toon Dohmen

Een echt klinkende naam is Warren Publishing niet. Toch hebben tussen 1956 en 1983 Richard Corben, Will Eisner, Frank Frazetta en vele, vele anderen hun naam verbonden aan de uitgever van o.a. *Creepy, Vampirella* en *The Spirit*. Het hele Warren Publishing-verhaal staat uitgebreid te lezen in de **Warren Companion**, opgetekend door David A. Roach en Jon B. Cooke (TwoMorrows Publishing; $ 29.95). TD

De komst van het **Stripmuseum in Groningen** lijkt ineens weer een stuk dichterbij gekomen. Vorig jaar was het initiatief nog op sterven na dood, maar begin mei toverde het Gronings college van burgemeester en wethouders een extra krediet van 5 miljoen gulden uit de hoge hoed. Er vanuit gaand dat de gemeenteraad instemt, moet dit extra krediet andere (particuliere) financiers over de brug helpen om ook extra geld op tafel te leggen. Volgens de initiatiefnemers van het museum zijn die bedragen al toegezegd

Het welles-nietes-spelletje rond de komst van het museum duurt nu al sinds 1993. Iedere keer was geld de belangrijkste hobbel waarop het project leek af te ketsen. In totaal moet er minstens 15 miljoen gulden worden gevonden. Vorig jaar stelde de organisatie nog voor om de plannen in uitgekleede vorm doorgang te laten vinden (een klein winkelpand met plek voor een tentoonstelling in plaats van een echt museum), maar door de steun van het Gronings college wordt nu weer gewerkt aan het oorspronkelijke plan.

In het museum wordt behalve plek voor exposities ook plaats ingeruimd voor een bibliotheek en cursusruimte. Jaarlijks moet het museum 70.000 bezoekers trekken om het project rendabel te maken. De organisatie is in ieder geval optimistisch en verwacht dat met het beloofde extra krediet op 1 september kan worden begonnen met de inrichting van het museum. Medio 2002 moeten de deuren opengaan. Wordt vervolgd. KvW

Stripwetenschap blijft een buitenbeentje op de Europese universiteiten. Zo nu en dan wordt er een congres georganiseerd en verschijnt er naar aanleiding daarvan een bundel met essays, zoals onlangs ***The graphic novel***. Samensteller Jan Baetens van de Universiteit Leuven nodigde een divers gezelschap uit voor zo'n congres en bundelde vervolgens de geleverde bijdrages daaraan. Verbindend element van de bijdragen is de term 'graphic novel', die voor behoorlijk wat verwarring blijkt te zorgen. Het verschil in kwaliteit van de artikelen is opvallend. Het is duidelijk dat de ene helft van de contribuanten zich regelmatig met de wetenschap van sequentiële, grafische kunst bezighoudt, terwijl de andere helft gelegenheidsschrijvers zijn uit de hoek van literatuur of film. Het enige stripboek dat zij lijken te kennen is *Maus* van Art Spiegelman en daar passen ze dan hun theorietje op toe. Zoals Sue Vice die het begrip 'chronotope' van de Russische formalist Bakhtin toepast op *Maus*. Gelukkig zijn er ook sterke bijdragen in deze bundel, zoals het artikel over *Isabella Avondrood* van Anke Gilleir, een onderzoek naar Carol Lay's *Joy ride* (Lay's strip *Story Minute* is overigens ook te lezen op) door Heike Juengst en een fraaie analyse van *De toren* door Libbie McQuillan. Dan merk je dat een wetenschapper die over strips schrijft niet helemaal bij nul hoeft te beginnen, maar ook de diepte in kan gaan. (Universitaire Pers Leuven, 212 blz; ISBN 90-5867 109-7; *f* 50,- / BF 995). GZ

Vorig jaar verraste **Moebius** zijn fans door na zes jaar met een afrondend deel te komen van zijn tot dan toe niet afgemaakte serie *Het gekroonde hart*. Inmiddels is hij ook klaar met een vervolg van een andere 'onvolleindete': **De wereld van Edena.** Na *De ster, De hof van Edena, De godin* en *Stel* wordt op dit moment *SRA* voorgepubliceerd in het Franse tijdschrift *Bo Doi*. Zeven jaar bleef het stil en Moebius leek de reeks wegens gebrek aan succes de nek te hebben omgedraaid. Met het afronden van een vijfde deel blijkt de oude meester de lezers van zijn albums gelukkig weer serieus te nemen. HvS

Voor veel oudere striplefhebbers zijn **Bulletje en Boonestaak** een begrip. Aan het begin van de nieuwe eeuw hebben nu ook de jongere lezers volop kans om kennis te maken met de klassieke vaderlandsche stripkolder van G. van Raemdonck en A.M. de Jong. Begin deze zomer startte uitgeverij Boumaar een ambitieuze reeks herdrukken, die uiteindelijk alle 44 verhalen die tussen 1922 en 1937 verschenen voor het eerst in boekvorm moet samenbrengen (zie www.boumaar-uitgeverij.nl). Daarnaast publiceerde Mels de Jong een lijvige biografie over zijn beroemde oom. **A.M. de Jong, schrijver** (Uitg Querido; ISBN 90-214-6899 9; *f* 75,00) TD

Intussen, op de redactie...
Weet u waar ik als striptekenaar ontzettend van baal, chef?
Nou?
Dat ze in interviews altijd vragen: Kunt u daar nou van leven?
Ik maak al 15 jaar beroepsmatig strips!
Welke interviews?
Ja, daar baal ik ook van!

Uitgeverij **Arcadia** bedient de liefhebber van het werk van **André Benn** nu al enkele jaren op zijn wenken. Met de regelmaat van de klok brengt de kleine uitgeverij mooi verzorgde albums op de markt. Na de nooit eerder in albumvorm verschenen verhalen van *Mick Mac*

Adam uit *Robbedoes* en een nooit in het Nederlands vertaald avontuur van *Wooget*, geeft Arcadia nu ook 'echt' nieuw werk van deze auteur uit. Het album *De onthoofde minnaars* is een uitsluitend in potlood uitgewerkt nieuw verhaal van de Schotse detective Mick Mac Adam. De ongeïnkte tekeningen zijn sfeervol. Het album gaat vergezeld van een schetsblok van Benn. Arcadia wil meer van dergelijke albums uitgeven onder de titel Greyline Collectie. HvS

De smaakvolle promotiefolders *Delcourt Planète* van de Franse uitgever Delcourt genieten faam in kleine kring. Ze tekenen de ambitie van uitgever Guy Delcourt, die zijn bedrijf vijftien jaar geleden begon. Inmiddels is Delcourt zo groot geworden, dat het toe is aan het klassieke avontuur van elke stripuitgever: een eigen stripblad. **Pavillon rouge** heet het full-colour maandblad dat inmiddels in de winkels ligt. Een dapper initiatief na de dramatische eindes van de stripbladen *(A Suivre)* en *Brazil*. In het eerste nummer staan voorpublicaties van de nieuwe strips van o.a. Gine, Trondheim en Wendling. Een jaarabonnement kost FF 300. Delcourt Presse, 4ter, Blvd. G. Lauriol, 44300 Nantes, Frankrijk, 0033 - 2- 51 86 14 14, www.editions-delcourt.fr. TD

Michiel de Jong werkt op dit moment samen met **Pieter van Oudheusden** aan een strip in opdracht van de Rotterdamse deelgemeente Noord. Het verhaal, *Battling Bara*, gaat over de culturele mengelmoes van de wijk het Oude Noorden en belicht tevens de Rotterdamse bokscultuur in de jaren vijftig. Volgens de opdrachtgever is het de bedoeling dat het verhaal ook in albumvorm verschijnt. HvS

Marc van Oppen, beter bekend onder zijn pseudoniem **Marvano,** is de winnaar van de tweejaarlijkse **Bronzen Adhemar Prijs.** Eerder ging deze Vlaamse oeuvreprijs naar onder andere Kamagurka, Erika Raven, Johan De Moor en Erik Meynen (die door de Suske en Wiske-studio's is aangetrokken om de kinderserie een eigentijdser smoel te geven).

Marvano is vooral bekend van de reeksen *De Eeuwige Oorlog*, verschenen in de Vrije Vlucht-reeks van Dupuis, *Rourke* en

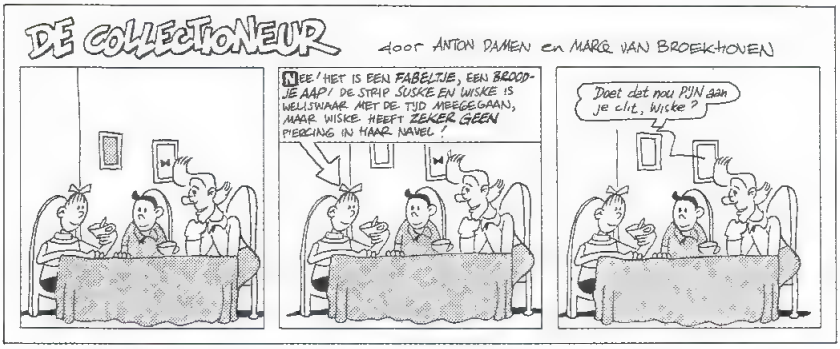
DE COLLECTIONEUR
door ANTON DAMEN en MARC VAN BROEKHOVEN
NEE! HET IS EEN FABELTJE, EEN BROODJE AAP! DE STRIP SUSKE EN WISKE IS WEL ISWAAR MET DE TIJD MEEGEGAAN, MAAR WISKE HEEFT ZEKER GEEN PIERCING IN HAAR NAVEL!
Doet dat nou PIJN aan je clit, Wiske?

Nooit Geweten

Blueberry – Het spook van de goudmijn

Hoewel Jean-Michel Charlier een indrukwekkende lijst klassiekers op zijn naam heeft staan, stond hij niet bekend om zijn originele scenario's. In *ZozoLala* nummer 108 stonden we al uitgebreid stil bij de manier waarop hij zich voor de reeks *Blueberry* liet inspireren door beroemde Hollywood westerns. Maar hij putte zijn ideeën niet alleen uit films. Soms werd hij op een idee gebracht door oude volksverhalen of historische gebeurtenissen die hij vervolgens integreerde in de avonturen van Mike Blueberry. Zoals in het album *Het spook van de goudmijn*. Hierin verhaalt Charlier van een verborgen goudmijn van de Duitser Von Lückner waarnaar iedereen op zoek is.

Het idee is gebaseerd op de legende van de Lost Dutchman's Mine, in de Superstition Mountains. Deze toeristische trekpleister in centraal Arizona lokt nog jaarlijkse honderden gelukzoekers die op zoek zijn naar de verborgen goudmijn van de Duitse immigrant Jacob Waltz. Deze arme sloeber werd in korte tijd stinkend rijk. Volgens old timers uit het aangrenzende dorp trok Waltz iedere winter tussen 1868 en 1886 de bergen om in de lente met zakken vol goud weer terug te keren naar de bewoonde wereld. Toen hij in 1891 op 81-jarige leeftijd stierf, nam hij het geheim van zijn rijkdom mee in zijn graf.

Kort na zijn dood trok ene Julia Thomas de bergen in op zoek naar de vermeende goudader. Na een lange zoekperiode kwam ze platzak terug in Phoenix. Om nog een beetje geld te verdienen aan de mislukte expeditie, begon ze vervalste schatkaarten te verkopen van het bergmassief. De pers dook er bovenop en de goldrush in de Superstition Mountains was geboren.

Sindsdien hebben 137 mensen geclaimd de mijn ontdekt te hebben, maar er is nooit een spoortje goud gevonden. Volgens wetenschappers kan Waltz gestuit zijn op een oude Indianenschat. Maar ook dat is nooit bewezen. "No miner wil find my mine," zou Waltz gezegd hebben. Charlier heeft in ieder geval een poging gedaan. ***Hans van Soest***

Ook nutteloze kennis?
Stuur tips voor deze rubriek naar: zozolala@antenna.nl

Dallas Barr. De jury roemt de tekenaar als 'een van de eerste Vlaamse striptekenaars die Amerikaanse comic-achtige SF dichtbij het publiek heeft gebracht'. Momenteel werkt hij aan een nieuwe reeks voor Dargaud, onder de werktitel *Forever Free*.

De tekenaar krijgt zijn prijs tijdens de Stripgidsdagen in Turnhout op zaterdag 15 en zondag 16 december. HvS

Het mei-juninummer van **Zone 5300** bevat weer veel stripvoer. Marcel Ruijters levert een *Troglodytes*-verhaal in kleur. Het robotje Andy Royd van Eric Kriek mag op vier pagina's zijn avonturen beleven. Gerrie Hondius komt met een voorpublicatie van haar pas over enige maanden bij Nijgh & Van Ditmar te verschijnen nieuwe boek. En de Fin Matti Hagelberg levert het verhaal *Zombie gerechtigheid*, gemaakt met behulp van schaafkarton. Verder nog een interview met Benoît, en het drugs-/junkiedrama *Corps*. Voor het eind van het jaar stelt de *Zone*-redactie ons alvast een literaire special in het vooruitzicht. In dat nummer zullen stripmakers als Amoebe en Baudoin fictieve biografieën maken van hun favoriete schrijvers. ML

In de interessante *Incognito*-reeks is werk verschenen van het duo Van Broekhoven en Damen. Het verhaal **Bubbels** beschrijft de gruwelijke gebeurtenissen die zich voordoen als een onschuldig ventje op de avond van Halloween aanbelt bij een non die besloten heeft dat het zo niet langer kan. Typisch een Damen-Van Broekhovenplot. Wie gewend is aan Marqs werk in *ZozoLala* zal echter door de hoekige tekenstijl nog enigszins verrast worden. *Bubbels* heeft een *comic*-achtige uitvoering en kost *f* 12,25. JN

Het eeuwige spel van verschil en herhaling staat centraal in het vorige zomer verschenen *Tot ziens, Deleuze!* van Martin tom Dieck en Jens Balzer. De vijfvoudig herhaalde overtocht van filosoof Gilles Deleuze was het stripmakersduo nog niet genoeg, want inmiddels maakten zij in de beste strip reeks-traditie **The return of Deleuze**. Van januari

tot maart jongstleden kregen de lezers van de *Frankfurter Allgemeine Zeitung* nogmaals Deleuzes overtocht(en) voor ogen. Voor dit najaar staan bij respectievelijk Fréon en Arrache Coeur Franse en Duitse boekuitgaven van *The return of* gepland. TD

DE BEST VERKOCHTE STRIPS VAN DE MAANDEN MAART & APRIL 2001

SERIES

1 **Asterix 31: Asterix en Latraviata**
2 **Agent 327 dossier 12: De vergeten bom**
3 **De huurling 11**
4 **Jeremiah 22: Een geweer in het water**
5 **De Blauwbloezen 44: Het oor van Lincoln**
6 **Lucky Luke 41: De kunstschilder**
7 **Betelgeuze 2**
8 **Djinn 1: De favoriete**
9 **Volle Melk 1**
10 **Rode Ridder 184: De Berserkers**

Introduceert Lombard de Derde Graad met een fantastische Boucq-folder, is ze alleen voor relaties! Zouden ze geen groot publiek willen bereiken?

OVERIG*)

Deogratias (Stassen) 1
Shamrock Song/Irish Melody herdruk (Franz) 2
De Archivaris herdruk (Schuiten/Peeters) 3
Memory (Manara) 4

In het volgende deel van Asterix: De opa's en oma's van Asterix en Obelix!

De Zet-Lijst komt tot stand dankzij de volgende winkels: Balloon Express, Het Besloten Land, De Boekenhalte, Eppo, Franka, Gilles de Geus, Gobelijn, Het land van langvergeten, Lambiek, Leidse Stripshop, Mieke's Stripteek, Paard van Troje.
Ook het commentaar is afkomstig van de deelnemende winkeliers.
*) De lijst "overig" bevat one-shots, tweeluiken en trilogieën

Dankzij Robert Crumb, Rick Griffin en een hele generatie andere op hol geslagen geesten is de Amerikaanse stripunderground al jaren een begrip. Dat ook in Engeland duizenden mensen hun eigen tegencultuur maakten, is minder bekend. Hun verhaal staat te lezen in David Huxleys **Nasty Tales. Sex, drugs, rock 'n roll and violence in the British underground** (Headpress; ISBN 1 900486-13-X; £13.95). *Nasty tales* bevat ook een overzicht van alle Britse undergroundstrips die verschenen tussen 1966 en 1982. TD

Neen, fundamentalisten aller landen, homoseksualiteit is geen ziekte. Wat het wel is, wordt wellicht duidelijk door het lezen van twee recent verschenen stripalbums die het onderwerp nadrukkelijk behandelen. Pieter van Cleef doet bijvoorbeeld in eigen beheer een stripboekje open over de *scene* in het album **Stoere jongens, slappe handjes**. Het album bevat een bloemlezing van hei-

DE COLLECTIONEUR
door ANTON DAMEN en MARC VAN BROEKHOVEN
Kut man! Zit ik net lekker te chillen met een onwijs pilletje, bedenk ik dat ik eigenlijk nog wat MP3 tjes had willen rippen, vandaag. Vet wel!
Tering, Sus!
DE MODERNISERING VAN SUSKE EN WISKE GAAT WEL STEEDS VERDER.
WAAR ZAL DAT EINDIGEN?
EINDE

der en soepel getekende strips en cartoons uit het jongerenblad Expreszo. Het boek is te bestellen door *f* 17,95 over te maken op Postbank 25.45.397 t.n.v. Illupress in Almere. Een exemplaar wordt u dan gesigneerd toegezonden.

Ook de Nederlandse Antwerpenaar Steven de Rie wil ons wel wegwijs maken middels **Sam & Moos**, een boekje over twee echte kerels die wel pap van elkaar lusten. De tekeningen zijn in de bekende krullerige De Rie-stijl, maar door het oblongformaat van het album noodgedwongen wat minder barok getekend en daardoor beter 'leesbaar'. En dat allemaal voor BF 115 of *f* 6,00. JN

Heel wat stripmakers zweren bij het werk in een studio. Als je met andere tekenaars werkt, krijg je nog eens feedback op je strips en bovendien hoef je niet altijd je eigen koffie te zetten. Frank Cho, Mark Hempel en Mark Wheatly, de mensen van de Amerikaanse Insight Studios, gaan nog een stapje verder. Zij brachten begin dit jaar een fraai glossy overzicht uit van wat ze zoal bij elkaar tekenen, daar bij Insight. **ISart: The art of the Insight Studios** biedt voor-

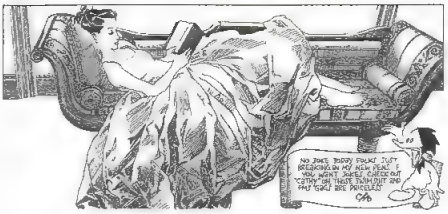

studies voor hun strips *Liberty meadows* en *Tug & Buster* en mappen vol veelzijdig vrij werk. Een juweeltje voor wie houdt van de betere Amerikaanse mainstream-comic (ISG; ISBN 1-889317-10-1; $ 29.95). TD

Agenda

Na ongekende aantallen bezoekers naar het Rijksmuseum van Oudheden te hebben gelokt, is de tentoonstelling **Asterix en Europa** verhuisd naar **het Provinciaal Gallo Romeins Museum in Tongeren.** Wie niet naar Leiden kon, kan zich er aldaar **tot en met augustus** van vergewissen wat een rare jongens die Romeinen waren.

Met twee eigenzinnige boeken op zijn naam bouwt **Yuri Landman** gestaag door aan een persoonlijk oeuvre. Waar Landman vandaan komt en in welke richting hij verder gaat, is te zien bij de expositie Beeldlezen in het Veenendaals historisch museum Het Kleine Veenloo. Beeldlezen is te zien **tot en met 8 september. Historisch Museum Het Kleine Veenloo, Markt 10, Veenendaal**, 0318 - 550 010.

Het Maritiem museum te Rotterdam is geheel in de ban geraakt van de strip. Met de tentoonstelling **Alle Haaien! Striphelden op zee** wordt een beeld gegeven van de zeevaart als inspiratiebron voor de strip. De maritieme stripbeelden zijn **tot 16 september 2001** in het museum te bekijken tegen betaling van *f* 7,50. De openingstijden zijn op werkdagen van 10.00 – 17.00 uur. In het weekend gaan de deuren een uur later open en op maandag is het museum gesloten

Op **zondag, 17 juni** wordt de **Zesde Mercatorstripbeurs** georganiseerd in de **Gemeenteschool aan de Bazelstraat in Kruibeke.** Voor BF 50 kan men naar binnen. Kinderen onder de twaalf jaar hoeven zelfs niets te betalen. Behalve een kermis voor de deur, bieden de organisatoren signerende tekenaars als Kiko, Benn en Bosschaert, gelimiteerde gesigneerde prenten en de presentatie van twee minialbums in minioplage van Jan Bosschaert en Jean-Pol.

In **Kruibeke** wordt op **17 juni** weer de **Mercatorstripbeurs** gehouden. In de gemeenteschool aan de Bazelstraat zijn daar van 10 tot 18 uur diverse striptekenaars aanwezig om je mooie nieuwe stripboeken te bekrassen. Onder hen Jan Bosschaert, Jean-Pol, Bob Mau, Kiko en Christian Verhaeghe. Er is een ruilbeurs, een tweedehandsbeurs en kinderen worden gratis gegrimeerd.

Het jaarlijkse stripfestival in **Middelkerke** loopt dit keer van **11 juli tot en met 5 augustus.** Op 14 juli, 28 juli en 11 augustus (sic) is er een stripmarkt. De organisatie belooft 150 tekenaars die gedurende het festival hun neus komen laten zien.

Ooit meldde ZozoLala de fout:eve datum van het **Brabants stripspektakel,** daarom zijn we er voor de verandering maar eens extra vroeg bij: dit jaar op **1 en 2 september** in sportcentrum Valkencourt te Valkenswaard (Pastoor Heerkensdreef 15).

In **Mechelen** kunnen stripverzamelaars op **30 september** terecht in cultureel centrum Anton Spinoy (onder de St. Romboutstoren). Daar wordt op die dag een beurs gehouden. Aanwezig zijn onder andere de tekenaars Di Sano, Luc Morjeau en Caryl Strezeleski (bekend van De Koffer met Herman Brusselmans).

Luuk Bode:

kapstok is net zo mooi als de jas die eraan hangt'

"Ongein op groot formaat. Niks bijzonders, met veel rommel. Die opzet is mislukt, omdat ik het gaandeweg toch weer te goed wilde doen. Uiteindelijk is het stiekem toch weer een mooi ding geworden, wat helemaal niet de bedoeling was."
Eigenlijk moest The Lola Telegraph, het eenmanstijdschrift van Luuk Bode, een simpel krantje worden, naar het model van de publiciteitsuitgaven van de Real Free Press in de jaren zeventig. Ook de ongedwongen sfeer van de Zookie-krant (privé-tijdschrift van de gelijknamige tekenaar) diende als voorbeeld. Wat uit de oorspronkelijke opzet overbleef, was de sfeer van onbekommerde meligheid.

"Gelukkig is dat bewaard gebleven. Het is secuur uitgewerkte onzin, die ook inhoudelijk net iets meer dan botte flauwekul is, en dat brengt mensen al gauw in verwarring." De omslagillustratie was aanvankelijk voor een verhuisbericht getekend, maar nooit voor dat doel gebruikt en werd weer uit de la gehaald nadat het idee voor een tijdschrift was ontstaan. In de gotische lettering van de kop was al vele uren werk gaan zitten: "Zonde om die niet te gebruiken." Op de tekening daaronder troont God de Vader te midden van een verwarrende veelheid aan personages, van het Monster van Frankenstein en de Vier Ruiters van de Apocalyps tot Sjors & Sjimmie en Spiderman. Als een heus tijdschrift is *The Lola Telegraph* gevuld met strips, illustraties, advertenties en redactionele bijdragen, maar de baldadige toon en de flirt met camp en wansmaak laten weinig twijfels over de ernst van de onderneming bestaan. In de visuele uitwerking laat Bode echter zien dat hij een gedreven vormgever is, een perfectionist die elementen uit de religie en de massacultuur licht, naar zijn hand zet en samenbrengt in een secuur gestileerde wereld waarin humor en horror nooit ver uit elkaar liggen.

Het plan voor een tijdschrift bestond al langer, ook onder andere benamingen zoals *De Luuk Bode*. "Een gemiste kans," vond een van zijn vrienden toen hij tenslotte voor *The Lola Telegraph* koos, dat is afgeleid van de naam waaronder hij bij de belasting staat ingeschreven: de Lucky Lola Company. "Op enkele deuren afstand van mijn toenmalige adres was een Club Lola gevestigd. De toevoeging Lucky heb ik dankzij mijn voornaam in mijn jeugd vaak moeten horen. De Lucky Lola Company heeft hetzelfde ritme als de Coca Cola Company, om die ene idioot op zijn zolderkamer een zo groot mogelijke uitstraling te geven."

Hoewel *The Lola Telegraph* wel degelijk strips bevat, is Bode geen striptekenaar pur sang. De krant geeft in één moeite door een beknopt overzicht van zijn uiteenlopende bezigheden als illustrator, vormgever en kunstenaar. "Ik ben meer geïnteresseerd in de vorm van strips dan in het vertellen van verhalen. Bij Disney interesseer ik me vooral voor hoe het er uitziet: niet alleen hoe het plaatje is getekend, maar bijvoorbeeld ook voor de indeling van een tijdschrift als *Donald Duck*: de lettering op de omslag, de indeling van de brievenpagina, de opbouw van een strippagina. De kapstok is eigenlijk net zo mooi als het jasje dat eraan hangt. Mijn probleem is, dat ik mijn belangstelling verlies zodra ik een bepaalde routine begin te ontwikkelen. Voor een echte striptekenaar is dat nu juist het punt waarop hij moet doorgaan. Hij wordt pas goed, wanneer hij routine heeft verworven."

Luuk Bode kwam als academiestudent in Rotterdam terecht. Op de Rietveld Academie in Amsterdam was hij al voor het toelatingsexamen afgewezen: "Ik was zeventien toen ik daar kwam. 'Ga eerst maar eens reizen en toneelstukken zien en levenservaring

opdoen,' zei de docent die me beoordeelde. Een beetje het cliché van de artistiekeling die met verheven dingen bezig moet zijn. Daar had ik helemaal geen zin in. Ik wilde gewoon tekenen."

De Rotterdamse no-nonsense-mentaliteit lag hem beter. Bovendien was illustratie aan de Willem de Kooning Academie een zelfstandige studierichting: "Blij dat ik geen autonome richting heb gedaan. Wat ik geleerd heb, was erg gericht op techniek en op communicatie met andere mensen. Mijn werk is altijd afgeleid van dingen die grote groepen mensen aanspreken, dat vind ik fascinerend. Ik heb op de academie in vijf jaar dingen geleerd waar ik anders tien of vijftien jaar over zou hebben gedaan. Een soort *crash course*, zonder vaag gezwam. Je moest ook altijd verantwoording afleggen voor wat je deed."

Is er een groot verschil tussen je vrije werk en het werk dat je in opdracht maakt?

"Misschien niet in uiterlijk, maar wel inhoudelijk. Bij reclameopdrachten krijg je vaak een schets aangeleverd die laat zien hoe het eindresultaat moet worden. De conceptfase is al voorbij. Alleen de uitvoering blijft over. Het moet noodgedwongen altijd snel. Verstand op nul. Dat is wel lekker, als je net een paar weken aan een doek hebt lopen klooien. Plus dat je in korte tijd evenveel verdient als met lang zwoegen op een schilderij."

Wel eens opdrachten geweigerd?

"Op een gegeven moment dreigde ik in de hoek van de al te gezellige Sinterklaas-prenten terecht te komen. Reclame werkt als een sneeuwbal: als mensen iets zien dat ze leuk vinden, komen ze daarop terug en willen ze de volgende keer weer hetzelfde. Ik had me voorgenomen dat ik niet die kant op wilde. In het begin was ik vooral bezig mijn hoofd boven water te houden, maar nu probeer ik vooral opdrachten in de vrije sfeer te krijgen."

Bodes belangrijkste illustratie-opdracht tot op heden was de vormgeving van de cd *Paradise in Distress* van Golden Earring. Het contact was gelegd via het agentschap Shop Around!, waarbij hij is aangesloten. "Ik kreeg behoorlijk de vrije hand. Zanger Barry Hay, die de man van de hoezen is, had een uitgesproken idee voor de voorkant: een grauwe stad waar de duivel in terechtkomt. Het titelnummer van de plaat was wat religieus geladen, vandaar dat ik het boekje een bijbels tintje wilde geven, met dun papier en ouderwetse gearceerde illustraties."

Bij de tekening die hij voor de omslag van het cd-boekje maakte, heeft hij achteraf zijn bedenkingen: te hardrock-achtig voor de muziek van Golden Earring en te weinig toegankelijk voor hun publiek. "Dat is het nadeel dat ik meteen voor de Earring mocht werken. Als je eerst hoezen voor een paar bandjes om de hoek hebt kunnen maken, heb je de grootste valkuilen kunnen vermijden. Aan de andere kant is het, als je puur naar de tekeningen zelf kijkt, het meest geslaagde project uit mijn carrière."

Hoe eervol ook, tot nieuwe opdrachten leidde het werk voor Golden Earring niet. "Er is in Nederland wel een aantal leuke bands, maar het probleem is dat er in bijna iedere band wel een vormgever zit. De Nederlandse markt is vrij klein. Je komt dan al gauw terecht bij bands als Volumia en De Kast. Opdrachten die ik, vrees ik, op principiële gronden zal moeten weigeren."

In het verhaal *The 7 travels of Mr. Bedivere*, dat het hoofdbestanddeel van *The Lola Telegraph* vormt, reist de hoofdpersoon door hemel en hel. In een andere strip zijn de rollen van Kwik, Kwek en Kwak toegewezen aan Asterix, de paus en Mr. T uit de tv-serie *The A-Team*. Ook in Bodes schilderijen zijn religieuze motieven nadrukkelijk aanwezig.

"Eeuwenlang heeft het geloof de beeldtaal van de kunst in het Westen bepaald. En in het Oosten eigenlijk ook. Ik denk dat het christendom zijn aantrekkingskracht ook heeft behouden omdat de kunst er zo goed uitzag. Een soort tweeduizendjarige publiciteitscampagne voor het geloof. Ik ben katholiek opgevoed. Daar is weinig mis mee. Onze samenleving is ingericht op basis van de waarden die uit het christendom afkomstig zijn. Bij het opgroeien ontdek je echter dat er heel weinig kans is dat dat verhaal klopt. Zoals je ook ontdekt dat helden in televisieseries en in strips altijd winnen, maar dat zoiets heel ver van de realiteit afstaat. Vandaar waarschijnlijk dat figuren zoals Donald Duck, Suske & Wiske en Mr. T. zo vaak in mijn werk terugkomen. Het herinnert aan een wereld waarin alles nog op zijn pootjes terechtkwam. Mr. T en de paus kunnen heel goed samen in één tekening. Ze zijn allebei verbonden met waarheden die uiteindelijk niet blijken te kloppen."

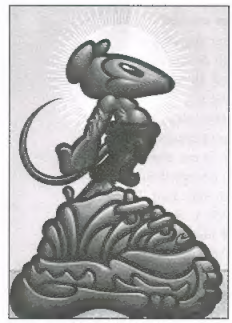

Acryl op doek: The Mousewaffel Hulk

Schedels zijn een veelvoorkomend symbool in zijn werk dat daardoor, ondanks alle voorgewende luchthartigheid, een onverwacht grimmig gezicht laat zien. "Een schedel heeft voor mij een sterk esthetische waarde, hoewel het geen schoonheid is waar je vrolijk van wordt. En van rijen schedels al helemaal niet. Het is een harde, confronterende vorm. Een speldenprik in je oog. Een tekening kan op die manier een rijkdom aan associaties oproepen, terwijl het in fysieke zin heel weinig is: inkt op een stukje papier. Het verbaast me dat een zo simpele vorm nog zo'n heftige reactie kan oproepen. En blijkbaar nog steeds zo effectief is. De dood is het eindpunt waaraan niemand graag herinnerd wordt. Ik vind het een vorm van arrogantie om te denken dat je meer bent dan een onderdeeltje in een biologisch systeem."

Het zijn geen aangename waarheden, maar in zijn werk worden ze feestelijk opgediend: "Omdat ik denk dat ze dezelfde mooie verpakking nodig hebben als de leugens van vroeger. Ik laat de verpakking intact, want die was gewoon oké. Alleen de inhoud klopte nog niet."

Hoewel zijn schilderijen met penseel en verf op linnen zijn aangebracht, doen ze door hun sterk gereduceerde lijnvoering en egale kleurvlakken als computerprints aan. Een schildertoets ontbreekt: de manier waarop de ontstaan, is niet zichtbaar in het eindresultaat. "Dat vind ik overbodige informatie.

Het gaat me onder andere om de mate van perfectie die je als mens kunt behalen. 'Fouten' zoals een onregelmatig getekend handje of een losse lijnvoering, alles wat zogenaamd als menselijk wordt ervaren, probeer ik zoveel mogelijk weg te laten. Op die manier kom ik tot een heel strakke lijn die weinig overbodige menselijke elementen bevat. Wat niet bij de boodschap hoort, werkt vertroebelend. Ik streef naar een beeld dat tot de essentie is teruggebracht. Naar mijn idee doen dan een hoop van je privé-gevoelens in een schilderij niet meer terzake. Het is een afgezaagd verhaal dat je 'slechts een doorgeefluik' bent, maar soms heb ik dat idee inderdaad. Dat ik niet weet waar ik de dingen die ik schilder vandaan haal, maar ze zijn er en ze moeten eruit. Mijn lichamelijke beperkingen doen daar alleen afbreuk aan."

Dat zou juist voor het gebruik van een computer pleiten.

"Ik hecht eraan om met verf op doek te werken. Dat sluit aan bij een heel lange traditie, die van het schilderij. Het heeft bijna iets middeleeuws. Zo ontstaat een wisselwerking tussen een oud medium en een nieuwe boodschap, een nieuwe esthetiek. Computerprints in het museum, dat zegt me niks. Een schilderij is handwerk. Ik heb daarop lopen zweten. Op de een of andere manier laat je als maker sporen achter die een kijker misschien niet ziet, maar ze zijn er wel. Het moet toch iets van bloed, zweet en

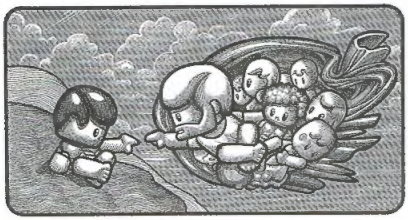

tranen hebben. Dat vind ik een verrijking. Voor illustraties zou ik minder moeite hebben om met een computer te werken. Het gebruik van verf is dan juist een belemmering: bij het scannen verlies je kleur, er worden oneffenheden zichtbaar die niet de bedoeling waren. De druk bepaalt het eindresultaat."

Al je werk -zowel je letterbeelden als de personages in je schilderijen en je strips- zijn tot ronde vormen en vloeiende lijnen teruggebracht. Waar komt die voorkeur vandaan?

"Zacht en rond worden door veel mensen als prettig ervaren. Heel bewust drijf ik dat tot in het extreme door. Ik zoek daarin naar een bepaalde *cool*-heid, waardoor de uitstraling zo funky mogelijk wordt. Dat is een kwestie van uitproberen: nog dikkere armen, nog langere benen. Hoe vet kun je een figuurtje maken zonder dat zijn anatomie hem in de weg gaat zitten? Wanneer is een hand of een arm nog als zodanig herkenbaar en wanneer niet meer? Wanneer verandert een personage in een vormeloze klomp? Hoe kun je een ronde vorm kracht en spanning geven? Dat zit soms in heel kleine dingen en het is heel fascinerend daarmee bezig te zijn."

Zowel door je naam als door je stijl word je vaak in verband gebracht met Vaughn Bodé, een striptekenaar die in de jaren zeventig als een grootheid gold.

"Toevallig ontdekte ik laatst bij mijn ouders thuis een stamboom. Toch even gekeken of er geen familieleden naar Amerika waren vertrokken. Dat is in elk geval in de afgelopen zes generaties niet gebeurd. Wel jammer. In lijnvoering is er een wereld van verschil tussen hem en mij, maar de vormentaal vertoont grote overeenkomsten. Hij heeft een fantastische manier om helemaal niks te vertellen, met een mooi mystiek randje. Ik lees zijn pagina's met plezier, maar er zit nooit een pointe aan het eind. Iemand krijgt weer eens een trap in zijn ballen of vliegt met een vliegtuig tegen een muur, dat is het wel. Ik heb hem eigenlijk pas betrekkelijk recent ontdekt via de omweg van de graffiti, want daarvoor zijn z'n *characters* vaak gebruikt. Hij is niet iemand die aan het fundament van mijn werk heeft gestaan."

Wie wel?

"Toen ik op de academie zat en nog zoekende was, maakte Charles Burns heel mooie boeken. Verder Rick Griffin, een man die prachtig werk en onbegrijpelijke strips heeft gemaakt. Sowieso die hele garde: Victor Moscoso, Stanley Mouse, de ouwe posterontwerpers uit de jaren zeventig.

In hun werk zie je een prachtige combinatie van beeld en bijna onleesbare tekst. Op vakantie in India werd ik gefascineerd door de tekens die ik daar zag. Ze straalden een enorme raadselachtigheid uit, omdat ik bij God niet wist wat er stond. Je doet in zo'n geval hetzelfde wat je als kind deed toen je Disney-strips las: je vult ze in met je eigen fantasie. De interessantste strip is de strip die je voor maar 90 procent begrijpt. Het is juist die laatste 10 procent die hem zo boeiend maakt. In mijn werk verwerk ik even gemakkelijk elementen uit de Japanse mangastrips als uit de Azteekse mythologie. Alles wat ik zie en interessant vind, pak ik mee. Het gaat allemaal in de blender. In de lulligste foldertjes kan een grote schoonheid zitten. Onverwachte kleurstellingen, die perfect op elkaar aansluiten. Ik had vroeger een *Calimero*-trommel die echt prachtig van kleur was."

Pieter van Oudheusden

Stripvoorspelling

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staan de prijs (Hfl/Bfr) en de uitvoering (slappe kaft/harde kaft) vermeld. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala-redactie.

Te verschijnen in juni

Arcadia

Zapman: De wraak van Kamerah (Bosschaert/Pug) 22,50/395; sk en 105,00/1895; luxe. *Niet wat je noemt het beste werk van Bosschaert.*

Big Balloon

Doorzon Pokkeboekie 4: Doors zoon (De Jager) 9,95; sk.
Douwe Dabbert 23 (Wijn) 9,95; sk.
Sjakie dubbelalbum 1; 9,95; sk.

Boemerang

Nou nou 8: Een echte vrouw (Walthéry) 9,95; sk.

Boumaar

Bulletje en Boonestaak 1 (Van Raemdonck/De Jong) 37,50; hk.

Casterman

Bosliefje 3: Malmaison (Servais) 19,95/375; hk. *Herdruk.*
Caroline Baldwin: Het gif van de macht (Taymans) 10,50/195; sk.
Lefranq: De zuil (Martin) 10,50/195; sk.
Nestor Burma: Heb je me als lijk gezien? (Tardi) 24,95/475; hk.
Pieter Pil 2: Zo gezond als een visje dokter (Swysen) 10,50/195; sk.

Dargaud

Murena 3: Een volmaakte moeder (Delaby/Dufaux) 10,95/199; sk.
Wuivende Veder 3 (Juillard/Cothias) 10,95/199; sk.

Dupuis

De boss 3: www.de-boss.com (Bercovici/Zidrou) 9,25/4,20 euro; sk.
Jessica Blandy 19: Erotic attitude (Renaud/Dufaux) 10,10/4,58 euro; sk en 19,15/8,69 euro; hk.
Michel Vaillant 18: Olie op de renbaan (Graton) 10,10/4,58 euro; sk. *Herdruk.*
Robbedoes strip- en spelboek (Diversen) 9,80/4,45 euro; sk.
Sarah Spits 16: De bladmensen (Wasterlain) 9,25/4,20 euro; sk.
De Zappers 9: Het maakt me gek (Ernst) 9,25/4,20 euro; sk.
Zwarte olijven 1: Waarom is deze nacht zo anders dan de andere? (Guibert/Sfar) 10,10/4,58 euro; sk. *Eigenzinnige kijk op bijbelse tijden door de auteurs van De dochter van de professor.*

Lombard

Bruno Brazil 9: Quitte of dubbel voor Alak B (Vance/Greg) 10,95/199; sk. *Herdruk met nieuwe cover.*
Howard Flynn integrale editie (Vance/Duval) 33,00/599; hk. *Alle delen in een betaalbare harde kaft. Prima initiatief.*
Norbert de denkbeeldige 1: De depressor (Vadot/Gueret) 10,95/199; sk.

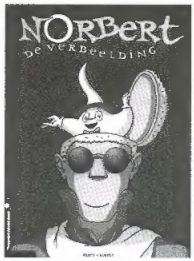

Rik Ringers 64: Het contract van de eeuw (Tibet/Duchateau) 9,95/180; sk.
Victor Sackville 16: Duel in Sirmione (Carin/Riviere) 10,95/199; sk.

Meulenhoff

Agent 327 dossier 13: Het pad van de schildpad (Lodewijk) 12,90; sk en 24,90; hk. *Hopelijk heeft Meulenhoff de distributie dit keer beter voor elkaar - de vorige Agent was weekenlang nergens te krijgen.*

Oog & Blik

Foxx tracker 1 (Hoff) 8,70/165/3,95 euro. *Sfeervolle tekstloze strips op comic-formaat door jong talent Maurice Hoff.*
Stront aan de knikker (Vleeschhouwer) 19,95/370/9 euro; sk. *Opvolger van De wraak van de dikke Ong. Op 15 juni wordt deze uitgave gepresenteerd bij Galerie Lambiek.*
Troglodytes 2: Mappa mundi (Ruyters) 19,95/370/9 euro; sk. *Het vorige deel hoorde tot het beste werk van Ruijters; benieuwd of hij de verwachtingen opnieuw waarmaakt.*
Wat hij van haar verwachtte (Loustal) 38,50/720/17,50 euro; hk. *... Eindelijk eens een betere Loustal-strip dan die van de laatste jaren?*

Prestige

Bird (Trillo/Bobillo) 12,50/230/5,70 euro; sk.
Julia 1: De poorten van de hel (Vannini/Berardi) 13,95/260/6,35 euro; sk.

Rechtdoorzee

Klepzeiker cartoonspecial 2 (Schreurs) 13,75/6,25 euro; sk.
Klepzeiker kroegspecial 2 (Schreurs) 13,75/6,25 euro; sk.

Standaard

FC De kampioenen 18 (Leemans) 8,95/160; sk.
Kiekeboe Collectie 3 (Merho) 54,90; hk.
Nero 154 (Sleen) 9,90/185; sk.
Nero klassiek 31 en 32 (Sleen) 11,50/199; sk.
Rode ridder 185 (Biddeloo) 7,50/140; sk.
Urbanus 88 (Linthout en Urbanus) 7,95/150; sk.

VNU

Big fun pocket 3 (Diversen). 14,95; sk.
Donald Duck pocket 78 (Diversen) 8,95; sk.
Tina topper dubbeldik 42 (Diversen) 14,95; sk.

Te verschijnen in juli

Boumaar

Bulletje en Boonestaak 23 en 24 (Van Raemdock/De Jong) 17,52/7,95 euro; sk.

Dupuis

Cedric 15: Het rommelt bij de Kribbekatjes (Laudec/Cauvin) 9,25/4,20 euro; sk.
De Paparazzi 7: Voor de vuist weg (Mazel/Cauvin) 9,25/4,20 euro; sk.

Prestige

Julia 2: Voorwerp van de liefde (Roi/Berardi) 13,95/260/6,35 euro; sk.
De tijdjagers 1: Ula (Zanotto) 16,50/300/7,50 euro; sk.

Rechtdoorzee

Joop Klepzeiker extra 3 (Schreurs) 17,50/7,95 euro; sk.
Retep 2 (Schreurs) 13,75/6,25 euro; sk. *Het is weer zomer. Plenty plek voor komkommers tussen de nieuwe boeken.*

Niet aangekondigd toch verschenen

Aquablue 8: Stichting Aquablue (Caillleteau/Tota) Blitz; 37,50; hk. *Blitze logica: eigenlijk is dit deel 6 van Aquablue, maar de uitgever telt de twee delen van subreeks Witte ster vrolijk mee.*
De Aquanauten 1: Physilia (Parnotte/Mallié/Rieu) Blitz; 37,50; hk.
Atalanta 1: Het pact (Crisse) Blitz; 19,95; sk.
De barbaren 6: De laatste viking (Mitton) Talent; 29,95; hk.
Black notes (Delvaux/Ersel) Wonderland; 16,50; sk.
Braaf varken 2 (Schoofs) Grint; 13,95/250; sk.
Bubbels (Damen/Van Broekhoven) incognito@comic.com; 8,95/165/ 4,10 euro; sk.
Bulletje en Boonestaak 21 en 22 (Van Raemdonck/De Jong) Boumaar; 17,50; sk. *Start van uitgebreide reeks herdrukken van deze Nederlandse stripklassieker. Fraai en betaalbaar, zo zien wij dat graag.*

De duisternis voorbij (Casini) Prestige; 12,50; sk.
De geheime driehoek 3: As en goud (Diversen/Convard) Glénat; 25,95; hk. *Vrolijke onzin over de schat van de Tempeliers; met dit keer tekenwerk van o.a. Gine, Falque en Kraehn.*
De gesel Gods 1: Morituri te salutant (Mangin/Gajic) Blitz; 37,50; hk.

De goudsmid 2: Het huis aan het strand (Warnauts/Raives) Glénat; 25,95; hk.
Dragonball 3 (Toriyama) Glénat; 5,95/120; sk.
Een Heer in de kracht van zijn leven! (Toonder) De Bezige Bij; 25,00; hk. *Eindelijk een betaalbare bundeling van deze Bommel-strips uit de HP.*
Korrigans 1 (Civiello/Mosdi) Blitz; 19,95; sk. *Gefundenes Fressen voor alle liefhebbers van Segrelles en Don Lawrence.*
Macht der onschuldigen 4: Jessica (Brunschwig/Hirn) Blitz; 16,50; sk.
Jerry Mail 1: Bescherming verzekerd (Le Hir/Diaz/Stamboulis) Blitz; 37,50; hk.
Malemort 1 en 2 (Stalner) Blitz; 19,95; sk.
Moshimoshi (Diversen) moshistrip@yahoo.com; 4,50; sk. *Small-pressbundelije.*
Peer de Plintkabouter 1.5 (Van Broekhoven/Damen) Silvester; 5,55; sk.
Leo Roa 1 en 2 (Gimenez) Blitz; 19,95; sk.
Stadsvertellingen (Rochecardon) Blitz; 19,95; sk.
Stoere jongens, slappe handjes (Van Cleef) Illupress; 14,75; sk. *Homogags van Stripschrift-redacteur Pieter van Cleef.*
Waterratten (Wilson/Rennie) Prestige; 12,50; sk.
P.C. Wijn: Illustrator (Wijn/Sterk) Le chat mort; 150,00; hk. *Bibliofiel eerbetoon aan de auteur van Douwe Dabbert. Herdruk van eigenbeheer-uitgave van Olivier Sterk.*
De wind der goden 14: De verloren paradijzen (Cothias/Gioux) Glénat; 21,95; hk.
Zodiak 4: De nevel (Oosterveer/Ritstier) Boumaar; 14,50; sk.

Uno Mundo Wereldstrips

In het buitenland verschijnen stapels prachtige strips die ons taalgebied amper bereiken. Kwaliteit kent echter geen grenzen. Daarom hieronder een selectie van de meest opvallende buitenlandse titels van de laatste twee maanden.

Tekstloos

Albert et les autres (Delisle) L'Association; FF 99; sk. *De man van A(lbert) tot Z(oltan). Opvolger van het spitse Aline et les autres.*

Les bandes dessinées

Capricorne 6: Attaque (Andreas) Lombard; hk. *Nu Sherpa Capricornus heeft stopgezet, zijn de die-hards aangewezen op de Franse editie.*
Stephane Clément 10: L'or blue (Ceppi) Les Humanoïdes Associés; FF 79; hk. *Stefan in Koerdistan. Ceppi's reeks vordert gestaag in het Frans.*
L'heptaméron (Colino/De Valois) CNBDI; FF 95; hk. *Een verhaal van een 16e-eeuwse Angoulêmer non (!) bewerkt door de jonge Spaanse Maria Colino .*
Hortus sanitatis (Coché) Fréon; FF 85; sk. *Een nieuw deel in Fréons ambitieuze reeks stadsvertellingen uit Brussel.*
Frida Kahlo (Corona) Rackham; FF 50; sk. *Surrealistische stripbiografie van de legendarische Mexicaanse schilderes.*
Henriette 3: Trop potes! (Dupuy/Berberian) Les Humanoïdes Associés; FF 64; hk. *Nieuwe vertederende Henriette-gags van Dupuy en Berberian.*
Les ineffables (Trondheim) L'Association; FF 35; sk. *Lewis Trondheim beziet na Genèses apocalyptiques de wereld opnieuw onnavolgbaar in kleine vierkantjes.*
La lumière d'un siècle mort (Del Barrio/Cava) Amok; FF 85; sk. *De Spaanse geschiedenis van 1898 tot het einde van de Burgeroorlog door de ogen van twee eigenzinnige Spaanse auteurs.*
Mémoires d'un motard 1 (Ptiluc) Albin Michel; FF 69; hk. *Ptiluc op de Joe Bar-toer.*
Monsieur Jean 5: Comme s'il en pleuvait (Dupuy/Berberian) Les Humanoïdes Associés; FF 64; hk. *Even diep ademhalen: meneer Johan wordt vader.*
One arm bouncer (Boucq/Jodorowsky) Les Humanoïdes Associés; FF 79; hk. *Western van het prettig gestoorde auteurskoppel achter Maankop.*
Pacush blues 11: Quelques vérités sur le mensonge (Ptiluc) Vents d'Ouest; FF 78; hk. *Ptiluc's rattenstrip loopt in het Frans gewoon door.*
Une plume pour Clovis (Gébé) L'Association; FF 59; sk. *Bitterzoete grappen over de plastelandshejaarde Clovis; verscheen eerder eind jaren '60 in Pilote.*
Angus Powderhill 1 (Bailly/Brunschwig) Les Humanoïdes Associés; FF 79; hk. *De auteurs van Ludo en Macht der onschuldigen slaan voor het eerst de handen ineen.*
(Un temps.) (Gerner) L'Association; FF 35; sk. *Jochen Gerner ziet in vliegvelden de nieuwe navels van de wereld.*
Trino (Altan) Rackham; FF 69; sk. *Een humoristische kijk op de schepping door de auteur van Ada in de jungle.*
XXeciel.com 2: Mémoires 99 (Ylsiaire) Les Humanoïdes Associés; FF; hk. *Tweede deel van Ylsaires XXeciel. Hoe lang zou de Nederlandse vertaling dit keer op zich laten wachten?*

The comix

Air Mexico (Zezelj) zipa@wolfnet.com; $ 17.00; sk. *Grimmige korte verhalen van het verbluffend grafisch talent Danijel Zezelj.*
Alec: How to be an artist (Campbell) Eddie Campbell Comics; $ 13.95; sk. *Merkwaardige stripdocumentaire over de comics-scene in het algemeen en Eddie Campbell in het bijzonder.*
Hate: Buddy bites the bullet! (Bagge) Fantagraphics; $ 16.95; sk. *De grande finale van Bagges grandioze slackerkomedie nu eindelijk in boekvorm.*

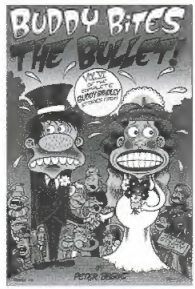

Heart of the empire (Talbot) Dark Horse; $ 27.95; sk. *Bizarre sciencefiction van stripgrootmeester Bryan Talbot; aanrader voor elke Jodorowsky-liefhebber.*
Mail order bride (Kalesniko) Fantagraphics; $ 19.95; sk. *Ambitieuze psychologische strip van de auteur van Why did Pete Duel kill himself.*
Pifitos (Baranko) Slave Labor; $ 9.95; sk. *Verbijsterde archeologen ontdekken onlangs het laatste grote werk van Homeros: Pifitos, een stripverhaal ('an incredible feat considering that the great poet could not draw and was blind - further indication of his genius').*
Portraits from life (Collier) Drawn & Quarterly; $ 12.95; sk. *Bloemlezing van 'strip-portretten' door David Collier.*
Preacher: Alamo (Dillon/Ennis) DC Vertigo; $ 17.95; sk. *Het daverende slot van deze spetterende gniffelstrip eindelijk in boekvorm.*
Pure at heart (Willem) Plusminus Produkties; 7,95; sk. *Willem Verburg zoekt niet meer naar eenvoud, hij vindt.*
The sketchbook series (Kochalka) $ 7.95; sk. *Korte-buanoverpeinzingen en mijmeringen uit het schetsboek van James 'Mr. Minimal' Kochalka.*

Colofon

Redaktie: Jef Nieuwenhuis, Hans van Soest, Toon Dohmen, Gerard Zeegers, Karin van Wylick en Paul van Gremberghen
Lay-out: Xander Elink Schuurman & Isabel Verboven.
Vaste medewerkers: Marq van Broekhoven, Anton Damen, Maaike Hartjes, VLRQ, Bert Meppelink, Peter de Wit, Mark Horemans, Pieter van Oudheusden, Marcel Lagerwerf, Tim Vanderweyen en Fons van Erp.
Ook werkten mee: Emmanuel Guibert, Gert Meesters, Yasco Horsman, Bas Schuddeboom, Faria Laan en Luuk Bode
Druk & Afwerking: Drukkerij Wilco (Amersfoort).
Voorplaat: Originele plaat van Luuk Bode

Abonnementen zijn mogelijk voor één jaar (ƒ 24,25 / BF 440) of voor twee jaar (ƒ 40,– / BF 725). Belgische CJP-houders betalen per jaar BF 400, of per twee jaar BF 650.
Abonnementen gaan in na storting van het totaalbedragop Postbank giro 3253937 (NL) of Postgirorekening 000 - 1648840584 (B) t.n.v. Stichting Zet.EL. te Bilthoven o.v.v. je eigen adres en evt. je CJP-nummer.
Copyright 2001 bij Stichting Zet.EL. Overname van artikelen, strips of illustraties enkel in overleg met de uitgever.
Oplage: 8.000 exemplaren
ISSN: 1382 - 8630

Redaktieadres ZozoLala: Postbus 344, 3720 AH Bilthoven, Nederland
E-mail: zozolala@antenna.nl